

Фундатори українотворення

**ДО РОЗГАДКИ ТАЄМНИЦІ ЛОБАНОВСЬКОГО,
АБО НЕПІЗНАНА АЛХІМІЯ ФУТБОЛУ**

Михайло МИКИТЮК

Copyright © 2009

*Справжні зорі не гаснуть. Не вірте.
І зірвавшись з небес, не падуть.
В інших сферах, на вищих орбітах
Справжні зорі продовжують путь.*

*Надновими спалахують вкотре,
Щоб продовжити справи земні,
Лише людям не чути акорди,
Де заховані істини ті.*

*З-за порогу земного пізнання,
Там де суть і закони буття,
Мудрість Всесвіту, вічну, сакральну,
Нести зорям у тлінність життя.*

(13 травня 2002 року)

**Книга Перша
БІЛЯ ВИТОКІВ ВІДКРИТТЯ**

*“Не шукайте логіку в футболі”
(В. Прокопенко)*

*“Пізнавши логіку футболу – пізнаємо логіку життя”
(Автор)*

Ще за життя метра склалося стійке відчуття, що наукові пошуки, які ведуться у ФК “Динамо” Київ під керівництвом Лобановського, сягають значно глибшого рівня, ніж той, у площині якого розгортаються видимі події. Часом спалахувала крамольна думка, що гра та результати не найголовніше в діяльності великого тренера. Ніби йому відома якась сакральна мудрість, котра належать футболу майбутнього. А може й взагалі виходять за межі футболу.

Восени 1997 року, після абсолютно немислимого подвійного розгрому „Барселони”, вперше закрився сумнів: а чи насправді результат матчу залежить лише від волі двох сторін, що ведуть боротьбу? Душу теребило передчуття присутності якоїсь третьої сили, незримої і владної. Почався пошук. Десять років скрупульозних досліджень, аналізу, логічних роздумів. Крок за кроком футбол розкривав свої дивовижні таємниці. Нерідко відкриття вражало. Розум відмовлявся вірити досягнутому і лише факти, голи, безпристрасні факти, змушували погоджуватися з тим, що не вкладалося в рамки звичайного розуміння.

ЗАМІСТЬ ПРОЛОГУ, АБО ВЕЛИКИЙ ВІДХІД ШКОЛИ ЛОБАНОВСЬКОГО

В багатій клубній біографії київського “Динамо” 2007 рік завжди стоятиме осібно. На всі часи він закарбується як поворотна віха динамівської еволюції. А може, не лише динамівської. Підстави для цього вагомі. Наказала довго жити школа Лобановського. Принаймні її видима надбудова. Саме в цьому році було прийняте історичне рішення, що з другого кола сезону 2007/2008 ушляху команду очолить іноземець. Вперше з 1973 року стерно київської футбольної каравели вирішили віддати до рук фахівця, який ніколи не числився серед однодумців, сподвижників чи послідовників ВВЛ. Не мав стосунку до історії “Динамо” і взагалі навіть в малій мірі не був пов’язаний з футболем України.

Це рішення сприйнялося як вирок. Остаточний і незворотній. Дуже болісний, можливо, суперечливий, але, на жаль, очікуваний. Вирок, як підсумок великої і славної епохи, довжиною в 33 роки. Мабуть, після відходу метра вона теж прийшла до свого логічного завершення. Щось значуще і фундаментальне сходило зі сцени нашої футбольної історії. Судячи з зусиль, які прикладалися, щоб цю подію відвернути, втрата видавалася непоправною. Захищати, очевидно, було що. Наразі не важливо що саме: знані традиції, які в останній час вже стали “притчею во язицах”, динамівський ігровий стиль, наукову лабораторію. А може, унікальні знання, нібито викладені в напівміфічних конспектах Лобановського, що їх до пуття ніхто не бачив, але пересуди про котрі зашморгали цю тему до дір? У свідомості пересічних вболівальників все це об’єднувалося під туманною вивіскою “школа Лобановського”. Протягом трьох десятиліть ця школа була предметом непідробної і обґрунтованої гордості всієї футбольної України. З її існуванням пов’язували і беззаперечне лідерство киян в радянському футболі, і гучну міжнародну славу “Динамо” у 70–80 роках, і передові рубежі в європейському та світовому футболі на які, за якістю гри, вийшла у другій половині 80-х збірна СРСР, і лекції, що читалися кращим фахівцям світового футболу на семінарі ФІФА в Коверчіано, і дивовижне відродження ДК в часи незалежності. Та, мабуть, найголовніше, що переповнювало амбітну вболівальницьку душу — від-

чуття винятковості. Адже подібної інституції (не за назвою — за змістом) не було ніде. Жодна команда світу, навіть із глибшим родоводом, славішою історією чи соліднішим бюджетом, не могла похвалитись чимось аналогічним. Але це не все. Із обтічних пояснень та загадкових натяків Лобановського стосовно подальшої еволюції світового футболу, вимальовувалася думка, що розробки, які ведуться в науковому центрі “Динамо”, років на 20 випереджають час. І на тлі досягнутих результатів, а особливо “підручного матеріалу”, з яким ті результати досягалися — подібне виглядало переконливо. Принаймні для динамівських вболівальників. Хотілося вірити, нехай не зараз, хай в майбутньому, але ми неодмінно станемо лідерами світового футболу. Всерйоз і надовго. Бо маючи такі знання, не могло бути інакше. Тому школа Лобановського сприймалася ще і як доказ нашої, так би мовити, стратегічної переваги, коли враховуються не стільки нинішні досягнення, як розуміння розвитку футболу завтрашнього дня. І виходячи з подій кількох поспіль провалених євросезонів, ця віра в світле майбутнє була дорогою. І дорогого варту. Навіть вартішою за пекучу реальність, що валилася на очах. Звідси висновок — все створене метром належало берегти від ворогів.

А вороги хто? Чужі. Всі, в чіх грудях билосся нединамівське серце. Хто уяви не мав про унікальну, єдину в своєму роді, динамівську філософію майбутнього. Весь світ, тим паче футбольний, жив сучасним. Він не розумів і не міг розуміти замріяної динамівської душі. Предметом її гордості був не лише перелік здобутих титулів та трофеїв, але й млосне відчуття, що рідна команда, на кшталт Голландії-74, покликана відкрити світові нові, незвідані горизонти. Відчуття, яке ґрунтувалося на самій вірі в існування школи Лобановського. Як на релігії. Про це, звичайно, не говорилося, але трепетно вірилося і терпеливо очікувалося. Чужі ж, нехай навіть і найвизначніші, були далекі від подібних “фентезі”. Вони сприймали лише традиційну філософію футболу, єдиним і безальтернативним ідолом якої був Результат. В жертву цьому “золотому тельцю” приносилися речі найсвятіші: людське здоров’я, мораль, совість. Тож і облюбвані динамів-

цями традиції, школу чи напівіраціональні роздуми про майбутнє — чужинець, в гонитві за результатом, переступив би, не кліпнувши оком. Без зайвої сентиментальності. Тому думка запросити на посаду головного тренера “Динамо” нединамівця видавалася блюзнірською. Навіть коли неблаганні обставини приперли до стіни, це рішення народжувалося настільки важко, що його довелось брати кесаревим. Ігор Суркіс, який на похоронах Лобановського присягнув продовжити справу метра, тримав слово й тоді, коли це вже скидалося на втрату здорового глузду. Під вогнем нищівної критики, а іноді й відвертого сарказму, незважаючи на суттєві фінансові втрати і очевидну деградацію команди, президент “Динамо” з незрозумілою самозреченістю чіплявся за найменший шанс. Відступив, як капітан корабля — останнім. Коли захищати по суті не було що — команда безнадійно посипалася. Така відданість ідеям великого тренера викликає повагу, однак не знімає болочого запитання: чому впала школа Лобановського? Адже Юрій Сьомін, це не просто тренер з одіозної Москви — це носій цілком відмінної футбольної філософії.

“У нього зовсім інший стиль, його бачення футболу значно відрізняється від попередніх наставників “Динамо”. Колись ми більше працювали на флангах, використовували довгі передачі. Зараз же все інакше, більше граємо в короткий пас.”

(З інтерв’ю Тіберіу Гіоане, півзахисника ДК, “Команда” № 29, 2008 р.)

Разом з тим, неможливо позбутися й іншого запитання. Воно, після смерті Васильовича, з кожним роком все настирливіше лізе в очі. А чи існувала школа насправді? Може весь фокус у непересічній особистості футбольного генія, ідеї якого не так просто було осягнути, а, тим паче, втілити в життя. Доки жив — жили й ілюзії учнівства, згас — згасли і знання, які, здавалося, були здобуті. Принаймні до сьогоднішнього дня ніхто не може толком пояснити, що воно таке — школа Лобановського. А, головне, показати переконливі результати діяльності тієї школи. Бо хто з тренерів, що вважають себе послідовниками метра, досягнув у футболі хоч приблизно того, чого в аналогічному віці досягнув він? А світове визнання, між тим, прийшло до Лобановського в 36 років.

З іншого боку, якщо школа все ж таки існувала, то чи справді з приходом Сьоміна вона мала неодмінно впасти? Візуально все сприй-

мається далеко не однозначно. Адже за короткий час перебування біля керма київського клубу, мудрий москвич прихилив серця українських вболівальників не лише набраними очками чи поставленою грою, але й чітким курсом на українізацію ДК. Вводячи до основи місцевих хлопців, він на практиці стверджує, що майбутнє команди пов’яже не з дороговартісними, але низькомотивованими заробітчанами, а з вихованцями динамівської школи і українського футболу. Можливо, наразі не такими майстровитими, зате самовідданими і патріотичними. Хіба не такий еволюційний напрямок роками виборював Лобановський, ставлячи футбольний світ перед питанням: що краще — команда зірок, чи команда-зірка? Скидається на те, що за кілька місяців чужий ЮрПалич зміг зробити для збереження спадку метра більше, ніж когорта учнів та сподвижників Лобановського за кілька років. Крім того, як людина з пострадянського простору, для якої слава київського “Динамо” десятиліттями була реальною величиною, Сьомін здатен тонко відчувати больові точки динамівської душі. Ставитися до неї з належною делікатністю та повагою. На відміну від маститих фахівців з Заходу. Щоправда, є ще ігровий стиль Сьоміна. І знайти аналогії між філософією гри ЮПС та ВВЛ важко. Однак, на скільки цей фактор визначальний в плані збереження ідей метра сьогодні сказати складно. Покаже час. Адже ігровий почерк команди — важливий, проте, не єдиний компонент з якого, очевидно, мала б складатися школа Лобановського.

“Привабливий ігровий ансамбль нарешті склеївся в київському “Динамо”. Гра команди стала переливатися яскравими спалахами синхронної колективної швидкості, що робить атаку непередбачуваною і нещадною. Висока ступінь рівної швидкісної підготовки футболістів робить честь селекції і методичній роботі. Все це якраз в смаках великого Лобановського і його наукової бригади. Ось вам і Юрій Сьомін, котрий, як могло здатися збоку, виховувався на децю інших перевагах! Не могло привидітися в найрайдушніших снах, що з Москви приїде тренер спартаківсько-локомотивської закваски і досягне ефектів за якими ганялася наука Анатолія Зеленцова.”

(В. Мирський “Команда”, № 160, 2008 р.)

Ну й на завершення вступного слова — питання найголовніше. Із серії тих, що спо-

нукали взятися за дослідження і врешті дали поштовх до написання книги.

Чому вся ця веремія із зміною стратегічного курсу київського “Динамо” закрутилася саме в 2007 році?

Уточню запит.

Не буду оригінальним, коли зауважу, що в історії ДК епохи Лобановського, простежується своєрідний одинадцятирічний переможний цикл.

1975 — Перший пік. Кубок кубків і Суперкубок.

1986 — Другий пік. Кубок кубків.

1997 — Третій пік. Двічі поспіль розгромлена “Барселона” із загальним рахунком — 7:0¹.

Цікаве інше. Якщо цей графік змістити на рік в минуле, одержимо ще один одинадцятирічний ритм, який можна було б назвати — циклом утвердження або приходу Лобановського.

1974 — Перший прихід. Старшим тренером “Динамо” ВВЛ призначили восени 73-го. Та безпосередньо до своїх обов’язків він приступив з нового сезону. А головне, сезон 74 став періодом утвердження. Після здобуття золотих медалей та кубку Союзу всі зрозуміли — цей тренер прийшов надовго.

1985 — Другий прихід. Подібна картина. Після короткого перебування біля керма збірної, ВВЛ повернувся до Києва пізньої осені 83-го. Наступний сезон з тріском провалений — 10 місце в чемпіонаті. Доля тренера висіла на волосинці. І аж після золотого дублю 85-го утвердження відбулося остаточно.

1996 — Третій прихід. Навіть коментувати нічого. В листопаді 96-го довгоочікуваний Лобановський нарешті повернувся і, на радість всієї України, очолив пошарпане, знеславлене “Динамо”.

І ось ще один виток. Наступні одинадцять років. Цього разу вже не було, та й не могло бути чергового приходу Лобановського. Зате сталося щось інше. Діаметрально інше. Подія, що належить до того ж розряду, але забарвлена в цілком протилежні відчуття. Протилежну полярність. Великий відхід Лобановського. Відхід його школи.

А тепер знову повернемося до запитання. Чому все сталося саме в 2007-му? Ні роком

до, ні роком після — акурат через одинадцять літ по третьому приході? Це що, таке випадкове співпадіння? Ну-ну... А коли не співпадіння?.. Адже футбол це не стабільний, непорушно-циклічний природний процес (весна, літо, осінь, зима, весна і т. д.). Футбол наскрізь пронизаний випадковостями. Наскрізь!!!

“Всяке могло трапитися в тому фіналі. З хвилюванням згадую закінчення другого тайму. На табло — нулі. Диктор уже оголосив по стадіону, що у випадку нічиєї буде призначений додатковий час і якщо він теж закінчиться в нічию, то “...повторний фінальний матч між “Динамо” і “Зорею” відбудеться завтра, тут, на Центральному стадіоні імені В. І. Леніна, о вісімнадцятій годині”. — “Невже ще один матч? Навіщо?!” — подумав я і цієї миті з жахом помітив, що капітан ворошиловградців Кузнєцов, обігравши наших захисників, вийшов один на один з Рудаковим. Кузнєцов уже замахнувся для удару, але... м’яч, мабуть, ударився об горбик, підскочив і влучив у голіжку футболіста. Удар у нього не вийшов.”

*(О. Блохін, Д. Аркадьєв
“Футбол на всю жизнь”.)*

Той фінал, як відомо, кияни виграли — 3:0 у додатковий час. А якщо б горбика в потрібному місці на полі не виявилось? Де були б зараз золотий дубль-74? Кубок кубків-75? Суперкубок? Та, найголовніше, про які одинадцятирічні цикли в біографії Лобановського ми вели б мову?..

А може, все ж таки випадок?.. Трапляються ж дивовижні співпадіння... іноді. Адже уявити, що перебіг подій довжиною в 33 роки може залежати від мізерної ігрової миті і грудки зірваного дерну на полі площею майже в гектар — НЕ-МОЖ-ЛИ-ВО!!!

Схожа думка елементарно не влазить у розмір черепної коробки.

Цілком згоден. Жодних висновків. Предметну розмову можна вести лише за фактами. Винятково за фактами. А це — не факт. Ще не факт. Однак, щоб розпочати дослідження — саме раз.

¹ Погром “Барселони”, особливо повторний на “Камп Ноу” (0:4), шокував футбольну Європу дуже крепко. До трясці в колінах. Адже, як відомо, двічі снаряд в одну вирву не падає. Тим паче, двічі підряд. То, зрозуміло, це був аж ніяк не випадок. Тоді що? Бо ж і не така немислима різниця в класі. Мабуть, справжньої відповіді не знає ніхто. Вона тісно пов’язана з таємницею феномену Лобановського, яку лише належить відкрити. Єдине, що з упевненістю можна сказати — ці два історичні матчі в “мент ока” повернули “Динамо” в коло європейської еліти, а, призабутого за 6 років роботи на Сході Лобановського, в когорту метрів світового футболу. Тому за рівнем ігрової потужності той рік можна сміливо ставити в один ряд із тріумфальними євросезонами 75-го і 86-го років. І значно вище за вдаліший з турнірної точки зору — 98/99. А за сенсаційністю результату і враженням, яке кияни справили на принциплу Європу, тим поєдинкам в кар’єрі Лобановського взагалі не було рівних.

ЧАСТИНА ПЕРША АЛХІМІК ФУТБОЛУ

*“Бог дав футболу двох королів: одного на полі — Пеле,
другого біля крайки поля — Лобановського.”
(Ветеран ВДК, www.dynamo.kiev.ua/gb)*

Розділ 1 ВИНЯТКОВИЙ 2007-Й

Для українського футболу 2007 рік видався на диво полярним. З одного боку грандіозний успіх у Кардіфі, де в тендері на право проведення Євро-2012 сенсаційно перемогла українсько-польська заявка, з іншого — не менш гучний обвал клубів та збірних на євроарені. Розбіжності такого роду в нашій футбольній історії не спостерігалось з епохального 91-го. А якщо конкретніше — лише отой раз і спостерігалось. Тоді теж в організаційному плані відбувся визначальний прорив — 14 грудня на Пленумі виконкому республіканської федерації було прийняте історичне рішення про створення незалежної громадської організації — Федерації футболу України. Разом з тим, безпосередньо на футбольних полях програли все — жодного комплекту нагород у чемпіонаті СРСР, жодного представника України у фіналі кубку. Щоб краще відчутти масштабність того фіаско, варто нагадати, що попереднє аналогічне “досягнення” ми пережили аж у далекому 70-му. А перед тим подібне мало місце суто в часи безроздільної московської гегемонії. До 1960. Однак, в роки неуспіху український футбол жодного разу не переживав і великих, насправді віхових перемог. Тобто полярністю, про яку йде мова, навіть не пахло. Це наштовхує на думку, що 2007 рік якийсь небуденний, винятковий. Надто ж, коли брати до уваги ще й дивну схожість із доленосним 91-м. Ну, а будь-що виняткове вже за своєю природою огорнута завісою загадковості. Навіть якщо здається все зрозуміло, свідомість точать сумніви недовиказаного, непізнаного. Інакше звідки ота винятковість?

Взяти хоча б невдачі 2007-го. Здавалося б, що в них особливого? Програли, та й програли. Чи вперше Україні з тріском провалювати євросезон? Це в останні роки нас дещо розбестили, бо після осінньої просапки бодай щось залишали на весну. А колись — звична справа. Щоосені вітчизняні майстри шкіряного м'яча, ледь не з журавлиними ключами, відлітали (чи то пак, вилітали) на “заслужений відпочинок” після аж надто передчасної кончини євросезону. Тобто боротьбу в євробюках припиняли задовго до початку справжньої боротьби. Однак, поразка поразці різниця. Якщо раніше ми гуртом і, як кажуть, без варіантів проносилися мимо каси, то сезон-2007 підсумовувати банальним “як грали — так і мали” язик не повертається. За винятком ДК, зрозуміло. Адже були не лише очевидні локальні успіхи² але й цілком осяжні перспективи стратегічних перемог. У 2007 році ми, як ніколи, могли поліпшити рекордні для України здобутки на міжнародній арені. Причому, гамузом. Це стосується як власних досягнень окремих клубів³, так і досягнень всього українського футболу загалом⁴. Іншими словами, те, як розпочиналася євробюкова осінь, будило великі сподівання. Ніколи раніше український футбол, у загальнопредставницькому розумінні, не виглядав так привабливо, як у 2007-му. Навіть пізніше, після жорстокого облому, не покидало відчуття, що на відповідний рівень ми все ж таки вийшли. Що Україна нарешті здатна виставити необхідні чотири клуби, які переросли роль безликої європейської “масовки” і можуть гідно нести наші штандарти на міжнародній арені. Тобто, всерйоз боротися за групові турніри євро-

² Гросмейстерський прохід кваліфікації “Шахтарем”, коли, поступаючись за ходом гри у повторному поєдинку, донеччани класично дотиснули суперників на прапорці; феєричний старт того ж “Шахтаря” в Лізі чемпіонів; результативна нічия “Металіста” на легендарному “Гудісон Парку” в затягій битві (при двох наших вилученнях і двох нереалізованих нам пенальті, інакше і не скажеш) з “Евертоном”.

³ “Шахтар” міг вперше в своїй історії вийти в плей-оф ЛЧ;

“Металіст” — у груповий турнір КУЄФА.

⁴ Вперше український клуб (“Шахтар”) був на відстані 18 секунд від 1/4 КУЄФА;

вперше одразу чотири наші представники мали реальні шанси стати учасниками групових турнірів євробюків: “Динамо” і “Шахтар” — ЛЧ, “Металіст” і “Дніпро” — КУЄФА.

кубків. І ось на тлі таких райдужних перспектив, така жахлива реальність. Замість очікуваного параду національних рекордів — табун європейських антирекордів. “Динамо” повторило непобивний “успіх” добряче осміяного у свій час “Спартака” — 6 поразок у 6 матчах. Крім того, нашкрябало на стіні історії ще й своє, суто динамівське ганьбище — 19 пропущених м’ячів у рамках групового турніру, переплюнувши у цьому “здобутку” “коханих” спартачів на 1 м’яч. До гикавки насмішив бабцю Європу і “Шахтар”. Став першим і, либонь, останнім клубом, який після двох перемог на старті придумався посісти останнє місце в групі.

Як таке могло статися? Тотальний провал на євроарені сприймається нелогічним. Якусь закономірність ще можна шукати в окремих поєдинках. Навіть турнірах. Та коли зводиш все разом логіка щезає. Вона елементарно не тримається купи. Бо яким чином, з яких таких передумов могли намалюватися масові поразки там, де цілком обґрунтовано очікувалися масові перемоги? Ну, хай не масові, хай вперемішку: щось виграли — щось програли, але ж не все оптом. Та що там — хай лише одна, і навіть не перемога — просто, не по-раз-ка!!! Третє місце “Шахтаря” в групі і сезон автоматично з провального перетворився б у традиційний.

Чи, може, хто вважає, що гірникам, з їхніми “крутими” суперниками та шумахерським стартом вдалося так легко, не тужачись, фінішувати останніми? Ага, тримай лантух ширше. Якби “кротів” у тому році доля так любила, як тлумила — простіше видавалося виграти Лігу, ніж програти групу. Адже щоб опинитися в хвості четвірки, мало було лише власних “зусиль” (4 поразки в 4 останніх турах), треба, щоб пасовано склався пасьянс і в інших матчах⁵. Подібні співпадіння, звичайно, з’являються інколи на небосхилі, та хіба що з періодичністю комети Галя. І чому, питається, таке вимацане “щастя” впало саме на “Шахтар”? І чому якраз того сезону, коли, мов на замовлення, завалили єврокампанію і всі інші наші команди? Усі! Включаючи й збірні. Містика якась.

На перший план мимоволі випирають речі алогічні, випадкові. Причому, це має стосуюнок не лише до “Шахтаря”. Лізе в очі спільна, загальноукраїнська проблема 2007 року — нефарт.

Розділ 2 СТАТИСТИКА НЕВДАЧ, АБО ЗАГАДКОВІ СПІВПАДІННЯ

“Та облиште ви! Якщо шофер міняє колесо в машині, не зтягує як належить останню гайку, а потім на швидкості це колесо відлітає, то звинувачувати в аварії йому належить не колесо, не балонний ключ і не гайку, а лише самого себе. І Палоп з його голом — лише дзеркало, в котрому швидкоплинно, але яскраво відобразилися проблеми всього нашого футболу. Возведене в ранг трагедії винятково для тугодумів і тих, хто шанує понад усе ідіотське божество Нефарт.”

*(Є. Панкратов
“Футбол”, № 12, 2007 р.)*

“Якщо ви читаєте мене досить довго, то повинні знати, що поняття “фарт” стосовно футболу я не визнаю принципово. Фарт — це те, що іноді, час від часу, з’являється у невміюк, бездарів чи новачків.”

*(Є. Панкратов
“Футбол”, №69, 2008 р.)*

Мабуть, що так. Бо насправді, списувати все на випадковість примітивно. Де ж тоді людська воля? За цим здебільшого стирчать осялячі вуха сірої бездарності, що прагне заховати своє убозтво у світі ірраціонального. Сумнівному, недоступному для пізнання. Але ж, мабуть, не набагато ближча до істини й інша крайність — стверджувати, що фатальних випадків не буває в принципі. Що геть усе наслідки лише чієїсь недопрацювань чи, навпаки, — чієїсь геніальності. Тим паче у динамічній, непередбачуваній грі, де перемогу від поразки нерідко відділяє кілька сантиметрів чи секунд. А якщо мова не про один матч? Навіть не про один турнір? І що характерно — команди різні, суперники різні, турнірні долі різні, а передумови невдач наче під копірку. Шляхом нескладного аналізу неважко виділити чотири особливості, які у 2007 році, за дивним збігом, проявилися у виступах всіх наших повпредів на міжнародній арені. За винятком киян, зрозуміло, котрі ту кампанію просто ганебно проциндрили.

Перша особливість — провалений євросезон

Етап, на якому вибула кожна українська команда, сприймається як відверта невдача.

⁵ “Селтік” та “Бенфіка” мали поділити очки, при тому без нічийх (ще проходив варіант: “Селтік” — 1 очко, “Бенфіка — 4), а “Мілан” і тим й іншим бодай щось віддати.

Друга особливість — вихід до наступного етапу робив євросезон успішним

Кожна команда, якщо б вона подолати ще один бар'єр, саме той, на якому спіткнулася (не йде мова про більше), в підсумку мала б не провальний, а успішний євросезон. Принаймні відносно успішний.

Третя особливість — реальний шанс

Для того, щоб пройти цей бар'єр, кожній команді належало вдало зіграти у ключовому поєдинку. І в ході зустрічі у кожній був реальний шанс це зробити.

Четверта особливість — нефарт

Кожна втратила цей шанс не стільки за логікою матчу, як внаслідок очевидного нефарту.

* * *

Така однотипність ставить питання серйозно. Від нього вже не відмахнешся банальним “недопрацювали”. Але, щоб вести розмову предметно, проаналізуємо спочатку виступи всіх українських команд за кожним із чотирьох пунктів.

“Дніпро” (Дніпропетровськ)

У 2007 році — участь в КУЄФА-07/08.
4 матчі /+1=3-0/.

II кваліфікаційний раунд

“Дніпро” — ГКС “Белхатув” /Польща/
— 1:1

ГКС “Белхатув” — “Дніпро” — 2:4

1/64 фіналу

“Абердін” /Шотландія/ — “Дніпро” — 0:0

“Дніпро” — “Абердін” — 1:1

Ключовий матч: “Дніпро” — “Абердін”.

1. Провалений євросезон

Однозначно. Вболівальники, які майже два роки чекали повернення “Дніпра” в Європу, інакше сприйняти подібний виступ не могли. Тим паче суперник був цілком прохідний.

2. Вихід до наступного етапу робив євросезон успішним

Якщо б дніпряни здобули перемогу і вийшли до групового етапу КУЄФА, що для наших команд другого темпу вже само собою є вагомим досягненням, — сезон вважався б успішним. І навіть якщо ігри в групі склалися б не дуже вдало (хіба провальні, як у ДК), це не змінило б загальної оцінки.

3. Реальний шанс

У парі з шотландським “Абердіном” хлопці Пратасова вважалися фаворитами, що визнавав навіть тренер скотів. І лише це робило шанси українців дуже реальними. Коли ж перший поєдинок на полі суперника зіграли внічию — шанси помножилися.

4. Нефарт

“Дніпро” єдина наша команда, яка в ключовому матчі не потрапила під роздачу на останніх хвиликах. Сама мала відвантажувати на горіхи за повною програмою. Не склалося. І хоч у тій зустрічі рівень гри дніпропетровців ніяк не назвеш вражаючим — нефарт був очевидний.

“Три поперечини? Дійсно удача була на нашому боці. Але без везіння неможливо виграти, особливо в матчі проти такої сильної команди. Можливо, у наступних поєдинках нам так щастити вже не буде.”

(Джимі Колдервуд — головний тренер “Абердіна”, із післяматчевої прес-конференції)

“Якщо б хоч один м'яч від поперечини відлетів у ворота, зараз була б зовсім інша розмова. Але так сталося, що ми незаслужено, як я вважаю, залишилися поза Кубком УЄФА.”

(Олег Протасов — головний тренер “Дніпра”, із післяматчевої прес-конференції)

“Металіст” (Харків)

У 2007 році — участь в КУЄФА-07/08.
2 матчі /+0=1-1/

1/64 фіналу

“Евертон” /Англія/ — “Металіст” — 1:1

“Металіст” — “Евертон” — 2:3

Ключовий матч: “Металіст” — “Евертон”

1. Провалений євросезон

“Металіст”, як і “Дніпро”, вибув у перших іграх КУЄФА. Тому навіть при чудовій грі до активу сезон, на жаль, не зарахуєш — на євроарені харків'яни провели лише два матчі.

2. Вихід до наступного етапу робив євросезон успішним

Як і “Дніпрові”, перемога відкривала шлях до групового турніру і повноцінної європейської осені. Для дебютанта — успіх подвійний. Та ще важливіше — подолати б “Евертон”. Одного з віце-грандів англійського футболу. В історію наших клубів подібні звершення поки що вписуються золотими літерами.

3. Реальний шанс

Зрозуміло, фаворитами пари вважалися британці. Навіть після результативної нічиєї в Ліверпулі перспективи “Металіста” висвічувалися скромно. І нам не довелося б зараз вести мову про якісь шанси харків'ян, а тим паче, шанси реальні, якби не їх вражаюча гра в повторному матчі, що поставила на вуха навіть тертих англійських фанів.

“Англійці були в захопленні. Довелося немало почесати язика з “Синіми” на зворотному шляху до Києва. Всі як один відзначали, що настільки класної гри не очікували зовсім. Ну а, мабуть, найпоказовішу характеристику видав після матчу... фінський арбітр. Висловився він ввічливо, але з широко розкритими очима, і перевести це можна приблизно так: думав, що їду лівак судити, а потрапив на таку класну гру, що сам задоволення одержав — фінальний свисток давати не хотілося! Дуже непогана у вас команда “панове харків’яни”, продовжуйте в тому ж дусі.”

(А. Франков “Футбол” №40, 2007 р.)

4. Нефарт

Можна чим завгодно пояснювати причини невдач металістів, лише не класом гри “Евертона”. В усякому разі в харківському матчі. Як і не можна заперечувати, що “ірискам” в той вечір конкретно перло. Особливо, в першому таймі, коли в їхні ворота не влізло ще кілька очевидних голів. Та й в другому, коли зовсім неочевидні влізли в наші.

“Скажу чесно, в перші 20—30 хвилин матчу я сильно сумнівався в позитивному для нас підсумку. Було видно, що гравці “Металіста” діяли значно краще, ніж ми, і грамотно міняли тактику гри.”

(Девід Мойєс — головний тренер “Евертона”, із післяматчевої прес-конференції)

“Вервиця несурзностей і дурниць, а результат один — гол в наші ворота.”

(А. Франков “Футбол” №40, 2007 р.)

“Мені здається, нам, в першу чергу, сьогодні не вистачило фарту.”

(Мілан Обрадовіч, захисник “Металіста”)

“У нас до перерви було безліч моментів, котрі ми могли реалізувати і більше ні про що не турбуватися. Однак, на жаль, Фортуна нам не благоволила. Те ж саме мало місце і після відпочинку. Ліверпульцям повезло спорядити голи в наші ворота практично на рівному місці.”

(Лаша Джакобія, нападник “Металіста”)

Окрім усього цікавий ще й такий факт. Щастя від слобожанців остаточно відвернулося в самому ендшпілі. Для конкретної зустрічі наче нічого значущого, але в загальному контексті цей штрих може мати чималу вагу і суттєво доповнити цілісну картину дослідження. Отож, візьмемо на олівець.

“Шахтар” (Донецьк)

В 2007 році (осінь) — участь в ЛЧ-07/08. 10 матчів /+5=0-5/.

II кваліфікаційний раунд

“Пюнік” /Вірменія/ — “Шахтар” — 0:2

“Шахтар” — “Пюнік” — 2:1

III кваліфікаційний раунд

“Зальцбург” /Австрія/ — “Шахтар” — 1:0

“Шахтар” — “Зальцбург” — 3:1

Груповий турнір

“Шахтар” — “Селтік” /Шотландія/ — 2:0

“Бенфіка” /Португалія/ — “Шахтар” — 0:1

“Мілан” /Італія/ — “Шахтар” — 4:1

“Шахтар” — “Мілан” — 0:3

“Селтік” — “Шахтар” — 2:1

“Шахтар” — “Бенфіка” — 1:2

Підсумкова таблиця

		І	В	Н	П	М'ячі	О
1	“Мілан”	6	4	1	1	12—6	13
2	“Селтік”	6	3	0	3	5—6	9
3	“Бенфіка”	6	2	1	3	5—6	7
4	“Шахтар”	6	2	0	4	6—11	6

Ключовий матч: “Селтік” — “Шахтар”

1. Провалений євросезон

Команда привчила до європейської весни, а від приємного, як відомо, відвикати важко. Крім того, останнє місце в групі після двох перемог на старті, це щось з чимось. Сезон однозначно провалений.

2. Вихід до наступного етапу робив євросезон успішним

В ЛЧ-07/08 “Шахтар” як ніколи був близький, щоб нарешті зазирнути за зваблиту ширму плей-оф. Цей результат, зважаючи на склад групи, задалегідь планувався. На нього, після приголомшливого початку, стопудово очікували. Тому будь-який інший, зрозуміло, сприймався б зі скрипом. Однак, якщо б замість недосяжного журавля в небі, вдалося вхопити за хвіст бодай весняну сесію в КУЄФА, то і це вболівальники проковтнули б, поплямкавши який місяць скривленими губами. Сезон у цілому, особливо ближче до весняних баталій плей-оф, вважали б успішним.

3. Реальний шанс

Чи був у “Шахтаря” шанс?.. М-да...

4. Нефарт

Футбол без фарту — оцадкнижка без грошей. Проявляється він по різному — яскраво і не дуже. Інколи взагалі здається, що його не існує, настільки логічно і закономірно протікає гра. Однак, матч “Селтік” — “Шахтар” виходить за межі всього. Це не “шальною” зигзаг удачі в рамках якогось окремо

взятого протистояння — його треба розглядати в світлі значно ширших подій. Адже двобій у Глазго був унікальний далеко не тим, що команда, яка вирішила долю поєдинку на останніх хвилинах компенсованого часу, за всю гру по суті нічого не створила. І навіть не тим, що нелогічний гол, як виявилось через тиждень, вирішив долю всього групового турніру. Двобій на “Селтік Парку” — це парадний королівський виїзд її величності Фортуни з ескортом на білих конях. І той виїзд мав бути обставлений належним чином — по королівськи. Тому на футбольному ристалищі, в честь її величності, зійшлися найдостойніші. Команди, які протягом року найбільше прислужилися королеві, найяскравіше засвітилися в царині її володінь: найфартовіший клуб сезону (щонайменше, осінньої частини) — “Селтік” та, відповідно, найнефартовіший — “Шахтар”. Про гірників говоритимемо нижче, а ось факти про переможця в номінації “Осіньня посмішка Фортуни-2007” (“Весняну” — здобула “Севілья”) навести варто.

“Не знаю, чому в “Селтіку” так агресивно сприйняли мої слова перед матчем про те, що в грі шотландської команди є елемент удачі. Адже це дуже добре, завжди приємно коли везе...”

(Мірча Луческу, головний тренер “Шахтаря” із післяматчевої прес-конференції)

“Це було б смішно, якщо б не було так сумно. Більш ніж посередньому за європейськими мірками команду ніхто не може обіграти на її полі.”

(М. Левицький “Команда” №224, 2007р.)

“Шотландці забили на останніх хвилинах “Мілану”, на останніх секундах — нам, з “Бенфікою” взагалі був автогол... Проте цей збіг обставин дозволив їм пройти далі.”

(Даріо Срна, півзахисник “Шахтаря”)

Приплюсуємо — клунки до останнього вагону потягу, що відходив до групового турніру ЛЧ, захеканий “Селтік” також закидав на ходу. Адже московський “Спартак” у кваліфікації був пройдений лише в серії післяматчевих пенальті. Тож цілком логічно, що в протистоянні команд, до яких Фортуна в минулому сезоні відносилася різко протилежно, сталося, як і мало статися — переміг фартовий. Причому, за законами жанру, — завдяки очевидному фартові.

“З того, як розгорталася подія “Селтік”, ніяк не повине був вигравати. При жахливому дефіциті захисників, господарі спочатку гублять через травму Нейлора, а потім і Кенеді. Чотири із десяти польових гравців вимушені були змінити свої позиції, тренер Страчан мовчки спостерігав за поєдинком, навіть не маючи сил підбадьорювати підопічних.”

“Срна, що поспішав підстрахувати Кучера, на повному ходу зіштовхнувся з Чигринським, від голови котрого м’яч потрапив до Ярошика. Той бив без перешкод, якщо не рахувати П’ятова. Гол був безглуздий, несподіваний, він був забитий всупереч тому, як розвивалися події на полі.”

“І чесно кажучи, за справедливістю донецчани не повинні були програти. Але, як говорив незабутній Віктор Прокопенко, не шукайте логіку в футболі.”

(М. Левицький “Команда” №224, 2007 р.)

“Складно судити про те, чого нам не вистачає в грі, особливо якщо пропускаємо на останніх хвилинах першого і другого таймів. Суперник провів не так багато вдалих атак, але завдав два удари і забив два голи.”

(Маріуш Левандовський, півзахисник “Шахтаря”)

Говорити після цього ще щось, типу не вистачило концентрації, забракло мотивації, фізичних чи психологічних сил — немає змісту. Єдине — доля “Шахтаря”, як і доля “Металіста”, знову ж таки вирішувалася наприкінці ключової зустрічі. Ще раз візьмемо на замітку.

Аналізуючи невдачі 2007 року, цілком логічно брати до уваги всі події, а не лише ті, що відбулися в осінній період. Тим паче, навесні “Шахтаря” — єдиного представника України на євроарені — надібала “радість” ще інфарктніша, ніж у Глазго.

Друга серія

(яка насправді була першою)

У 2007 році (весна) — участь в КУЄФА-06/07 4 матчі /+1=2-1/.

1/16 фіналу

“Шахтар” — “Нансі” /Франція/ — 1:1

“Нансі” — “Шахтар” — 0:1

1/8 фіналу

“Севілья” /Іспанія/ — “Шахтар” — 2:2

“Шахтар” — “Севілья” — 2:3 д. ч.

Ключовий матч: “Шахтар” — “Севілья”.

1. Провалений євросезон

Команда вийшла до 1/8 фіналу КУЄФА, що начебто можна розцінювати як успіх. Однак:

- а) на цій стадії “Шахтар” вже грав;
- б) здорові амбіції власника клубу в жодній мірі не задовільнялися 1/8 фіналу цього турніру;
- в) поразка від “Севільї” була настільки болючою, що вся весняна єврокампанія враз видалася жахливою.

“Досі не можу зрозуміти і усвідомити, що ж сталося, і не знаю, як після такого поєдинку можна спати і далі тренуватися.”

(Олексій Белік, нападник “Шахтаря”)

2. Вихід до наступного етапу робив євросезон успішним

Якщо б пройшли до 1/4, це був би найбільший успіх гірників на євроарені в новітній історії. Крім того, здолали б чинного володаря КУЄФА, що теж занеслося б не лише до активу сезону, але й до клубної галереї слави.

3. Реальний шанс

Чотири тайми напруженої боротьби, в якій “Шахтар” вийшов переможцем, і чотири хвилини компенсованого часу, в якій все втратив. Якщо це не супершанс, тоді що?..

“Результат першого матчу з “Севільєю” настільки додав впевненості шанувальникам “Шахтаря”, що і коментатор зустрічі задовго до закінчення гри в Донецьку став поздоровляти Україну з виходом її чемпіона в чвертьфінал Кубка УЄФА, і один із високопоставлених співробітників клубу, порушивши неписані футбольні правила, завчасно спланував свою поїздку на жеребкування в Глазго.”

(В. Новобранець “Команда” №50, 2007р.)

“Безумовно, “Шахтар” міг виграти. Ми вели в рахунку і на виїзді, і — двічі — вдома, нам не вистачило 18 секунд до щастя.”

(М. Левицький “Команда” №50, 2007р.)

“Вони зубами вигризли ці дві нічії з “Шахтарем!”

(Фон — думки з інтернету)

4. Нефарт

Якщо у гри “Металіст” — “Евертон” одкровенням стала гра харків’ян і, власне, базуючись на цій грі, на моментах, які створила наша команда, та нелогічних м’ячах, що залітали у ворота Горяїнова, склалося відчуття нефарту, то у донецькому матчі підтекст невезіння був цілком інший.

“Севілья” — по-справжньому класна команда. Навіть якщо б ми сьогодні виграли, не можна було б сказати, що “Шахтар” пройшов у чвертьфінал на 100 відсотків справедливо.”

(Дмитро Чигринський, капітан “Шахтаря”)

“Могли пропустити ще до перерви, але нам тоді щастило.”

(Sash — думки з Інтернету)

Тобто за ходом зустрічі відверто щастило гірникам. Звідки ж раптом претензії до Фортуни?

“А уявіть собі, що цей гол, вирішальний, забитий не за 30 з чимось секунд, а за дві хвилини до фінального свистка, і не Палопом, а Шевантоном. Чи Кануте, щоб не так образливо було... Ну і що це принципово міняє для “Шахтаря”?”

(Є. Панкратов “Футбол” №20, 2007 р.)

Якщо за дві — нічого, а якщо за десять — все. Тоді б в один голос говорили не про фарт і нефарт, а про різницю в класі і в тренерській кваліфікації.

У свій час Валерій Васильович розповідав, як був декласований грізний “Арсенал”. Кияни дуже ретельно готувалися до повторного поєдинку. Відділ інформації зібрав і опрацював гору матеріалу. На основі цього визначили проміжок матчу в якому команда Венгера найчастіше робить аритмічну паузу. Саме під цю паузу тренерський штаб і спланував головний удар. “Динамо” включило максимальні швидкості і тотальний пресинг по всьому полю. Перемога, як всі пам’ятають, була блискучою. Оце і є вищий пілотаж тренерського мистецтва.

Сьогодні динаміка гри стрімко зростає. Вимушено зростає і роль функціональної підготовки. Чимало тренерів довкола цього вибудовують стратегію матчу. В останній чверті поєдинку їхні команди свідомо згвинчують темп, в розрахунку, що суперник фізично підсів. Не дивно, що левова частина голів у сучасному футболі трапляється під завісу гри. Але всьому є межа. Жоден тренер не буде планувати вирішальний хід на останні хвилини зустрічі. Тим паче, на компенсований час. І тим паче, коли над командою висить гамлетівське — “бути чи не бути?” Адже, якщо суперник зміг вистояти півтори години, то заздалегідь сподіватися, що він хитнеться в останні півтори хвилини, може лише людина з діагнозом. Тому вирішальне

взяття воріт, яке трапляється у цей проміжок, завжди і всюди вважалося переконливим знаком випадку і лише потім майстерності.

“Все, що сталося в кінці поєдинку, коли наш голкіпер забив гол, можна пояснити безвихіддю. В тій ситуації у нас не було іншого виходу, окрім як використовувати всі можливості, в тому числі — підключення воротаря. Але вважаю, що в тому епізоді нам просто пощастило.”

(Хуанде Рамос — головний тренер “Севільї”, із післяматчевої прес-конференції)

“Звичайно, це трагедія, коли у тебе за 18 секунд відбирають щастя. По-футбольному — це невезіння.”

(М. Левицький “Команда” №50, 2007 р.)

І знову загострюємо увагу на дивній (у 2007 році) тенденції наших команд пропускати в кінці. У гірників ця особливість вже навесні нагадувала патологію. У Севільї, ведучи 2:1, втратили перемогу на 89 хвилині, у Донецьку — взагалі на 4 компенсованій.

Збірна України (офіційні матчі)

У 2007 році — участь у Відбірковому турнірі до Євро-2008.

9 матчів /+3=2-4/.

Відбірковий турнір

(продовження, початок у 2006 р.)

Фарери — Україна — 0:2

Україна — Литва — 1:0

Франція — Україна — 2:0

Грузія — Україна — 1:1

Україна — Італія — 1:2

Шотландія — Україна — 3:1

Україна — Фарери — 6:0

Литва — Україна — 2:0

Україна — Франція — 2:2

Підсумкова таблиця

		І	В	Н	П	М'ячі	О
1	Італія	12	9	2	1	22—9	29
2	Франція	12	8	2	2	22—5	26
3	Шотландія	12	8	0	4	21—12	24
4	Україна	12	5	2	5	18—16	17
5	Литва	12	5	1	6	11—13	16
6	Грузія	12	3	1	8	16—19	10
7	Фарери	12	0	0	12	4—43	0

Ключовий матч: Грузія — Україна.

1. Провалений сезон

Справа не лише в тому, що збірна не пробилася на Євро-2008. Вибратися з групи, де жереб звів до купи чемпіона і віце-чемпіона останнього світового форуму, щиро визнаємо, світило, як старій дівці вельон. І ніхто

б не зараховував програму кампанію до розряду провальних, якщо б, наприклад, жадану путівку ми втратили в останньому матчі, зігравши лише в бойову нічию 2:2 з французами, замість необхідної перемоги. Але ж цього не було й близько. Всі надії на поїздку до Альп “жовто-сині” втратили ще за три тури до фінішу. Ну, і незвичне для України 4 місце, яке, до речі, ми теж одержали не без пригод (могло бути і 5), найкраще підтвердження — сезон провалений.

“Можна назвати провалом не сам факт невиходу на Євро, але те, як ми туди не потрапили. Повір, саме це має на увазі ГМС (Григорій Михайлович Суркіс — М.М.) — чув неодноразово. Тому і не став чіплятися за Блохіна мертвою хваткою — тому що збірна зіграла не в свою силу, а гірше ніж могла б. Якщо взяти осінь — значно гірше.”

(А. Франков “Футбол” №6, 2008 р.)

2. Вихід до наступного етапу робив євро-сезон успішнішим

Якщо б Україна вийшла з такої мертвої групи, цей успіх, за складністю досягнення результату, сміливо можна було б прирівняти до чвертьфіналу ЧС-06.

3. Реальний шанс

Поєдинок у Тбілісі став ключовим цілком випадково. Якщо б виграли, ніхто б на нього не звернув увагу і сьогодні вели б мову про цілком іншу ключову зустріч. Адже перемога на Кавказі ще нічого не вирішувала. Вона і близько не відкривала шлях до наступного етапу. На відміну, наприклад, від ключового поєдинку “Селтік” — “Шахтар”, де нічия, не кажучи вже про перемогу, з позиції сьогоднішнього дня, завчасно забезпечувала гірникам євровесну. У нашому ж випадку, успішний вояж до пострадянських сусідів, залишав Україні лише поле для маневру. А це значить, у наступній зустрічі з італійцями, для нас не було б трагедією і полюбовне закінчення матчу. Отже, не довелося б перти з шаблею на танк. Але ж не виграли. Та злочасна нічия вперлася кілком (чи то пак, очком) у ребра і геть чисто поламала стратегічний графік “жовто-синіх”. Втрата двох надзвичайно важливих очок поставила збірну в ситуацію — пан або пропав. Команда змушена була відмовитися від звичної, а головне, успішної гри другим номером. Лізти на абордаж навіть у тих випадках, коли можливість досягнути успіху і можливість нарватися в контратаці на нищівний свінг роз-

глядалося у співвідношенні 1 до 10. Не дивно, що саме після осічки в Грузії почалися всі наші нещастя, які врешті і призвели до провалу.

Ну, а те, чи мали хлопці Блохіна у цій, як виявилось, ключовій зустрічі, шанс на перемогу і говорити не варто. Адже винятково за нею їхали.

4. Нефарт

Вирішальний гол, пропущений на 87 хвилині, свідчить сам за себе. Про це вже мова йшла. Ну, а перипетії матчу, особливо перед фатальним кутовим, не залишають сумнівів — Фортуна і тут внесла свої корективи.

“Збірна Грузії за два тайми створила два напівмоменти — гаразд, три, — і цього виявилось досить для того, щоб ми пропустили гол! До того ж при рахунку 1:0, за декілька хвилин до закінчення матчу, ми організували два виходи один на один і зобов’язані були знімати всі питання відносно долі поєдинку. Як я можу бути задоволеним? Це ж сміх! Цирк якийсь — упустити власну перемогу. У нас же були явні стовідсоткові моменти. А пропустили після кутового, що взявся невідомо звідки.”

(Олег Блохін — головний тренер збірної України, із післяматчевої прес-конференції)

“Це був шок. Сісти і плакати. Або скакати і лаятися. Шукати, на кому вимістити зло. Тіпатися в нападі безсилої люті...”

Не люблю містику. Але, саме час кричати про дежа-вю і якесь тбіліське прокляття: знову вести 1:0, знову упустити можливість (і не одну! Два роки назад Ротань в стійку попав, тепер ось Калиниченко з Назаренком начудили, не кажучи вже про запороті контри...) і знову одержати на останніх хвилинах зі стандарту у відверто виграному поєдинку.”

(А. Франков “Футбол” №36, 2007 р.)

І ще раз традиційний штрих — про час. Розв’язка в ключовому матчі збірної, як і у випадках з клубними командами, знову стала на самісінькій фінішній стрічці. І знову невтішно для нас.

Розділ 3 ФУТБОЛ І МІСТИКА

Спробуємо узагальнити. Як вже йшлося, у 2007 році українські представники на міжнародній арені програли все. До провалів, описаних у попередньому розділі, можна

додати і суцільні невдачі наших різноманітних збірних. Та й клуби не кращі. Навіть у таких лівих змаганнях, як Кубок Співдружності чи Кубок Першого каналу, приз здобували стабільний — “Велику фігуру з трьох пальців”. Себто у тому винятковому році ми злили все. До літра. Навіть з резервних баків. І це, погодьтеся, щонайменше дивує. Адже, якщо свідомо не грішити супроти об’єктивності, мусимо визнати — показані результати не відповідали реальному рівню українського футболу станом на 2007 рік. Навіть при найзаниженішій самооцінці. Окрім хронічно хворого “Динамо”, жодна наша команда, в жодному турнірі не сприймалася бідною родичкою. Звідки ж таке поголовне обломово? Аналізуючи виступ кожної команди окремо, ще можна знайти якісь аргументи, але як це все пояснити разом? Суперник сильніший — ми слабші — поразка наша. Ми сильніші — суперник слабший — поразка наша. Сили приблизно рівні — поразка наша. Це за якою-такою теорією ймовірності підкинута вгору монетка завжди падає лише на один бік? Хочеться крикнути: в житті так не буває!

Але це не все. Маємо факти, які добууть в тім’я ще настирливіше. Пригадуєте, ми звертали увагу на дивну тенденцію наших команд ловити облизня на останніх хвилинах і навіть секундах ключового матчу? Це, до речі, стосується не лише ігор, де ми програли. Де не виграли також. Ось статистика.

У поєдинку Грузія — Україна стовідсоткові моменти, за якими так побивався Блохін, заборили на 82 і 85 хвилинах. А в зустрічі “Дніпро” — “Абердін” остання, третя поперечина, яка могла вирішити долю матчу на нашу користь, трапилася на 87 хвилині.

Це що, теж сумнозвісний брак концентрації, мотивації чи ще там чогось? І як — у всіх одразу? Так і проситься на папір саркастичний вислів ерудованого батька Дяді Федора з Простоквашино: “Це лише грипом всі разом хворіють, а з глузду сходять по одинці”. А, може, причиною є дебілувата, за переконаннями деяких надміру заклопотаних борзописців, українська ментальність? Традиційне східнослов’янське “авось”?

Цей “фірмовий знак” можна притулити хіба що збірній. Ну, хай “Дніпрові”. Зрештою, з великою натяжкою, “Металістові”. Але як бути з “Шахтарем”? Він найбільше постраждав від примх Фортуни. Адже в ШД-07 український дух проступав хіба що в написі на емблемі. Доки грав Тимошук, можна

було говорити хоча б про харизматичного лідера в команді. А потім? Ні на полі, ні на тренерській лаві. Українські хлопці, звичайно, в команді є (ліміт на легионерів ніхто не відміняв), але всім зрозуміло — не вони є носіями клубної ментальності. Навіть незважаючи, що котрогось штучно роблять капітаном. Бо коли румунський коуч випускає в основі половину бразильців і потім каже, що не може змусити команду грати щільніше в обороні (тобто в інший, не бразильський футбол) навіть на виїзді з клубним чемпіоном світу “Міланом”, то, вибачте, до чого тут ліпиться українська ментальність?

Далі. За статистикою поєдинки, доля яких вирішується задовго до фінального свистка, зустрічаються значно частіше ніж ті, в яких розв’язка настає в самому кінці. І це логічно. Адже з 1 до 80 хвилини часу більше ніж з 80 до 90 + компенсація. Отже й можливостей вирішити долю матчу теж більше. Чому ж українським командам не випало провести бодай одну ключову гру в середньостатистичному режимі — без валідолу на фініші? Чому, наприклад, переломний матч “Селтік” — “Шахтар” не пройшов (хай і не на нашу користь) за сценарієм “Шахтар” — “Селтік”, в якому все було вирішено ще в першій половині першого тайму? Або хоч “Шахтар” — “Бенфіка”, де останні хвилини по суті вже нікого не шокували? Так, бувають випадковості, але ж не суцільні. Чому у людей, як у людей, а тут таке враження, ніби йдеться не про події з реального життя, а про гостросюжетний трилер, де сценарист навмисно нагнітає інтригу в останніх кадрах серії?

У голові крутиться начебто недоречно запитання, бо нема кому поставити: навіщо це все? Чи не для того, щоб проблема випадку стала випуклішою? Щоб у душу закрався сумнів підозрілої невідповідності усіх отих випадковостей?

А, може, все це маячня сивої кобили? Може, само собою якось зліпилося? Адже ж прийнялася і навіть стала панівною в офіційній науці думка, що якось само собою, за допомогою трильйонів випадкових комбінацій, утворилася з мертвої, нерозумної природи жива, розумна людина. Може, й тут так? Га?..

Філософствувати можна й далі. Однак це не вирішує головного — не розкриває суті проблеми. А, отже, і системи координат, у якій належить шукати відповідь. То що робити? Облишити намарні потуги зрозуміти природу вищеописаних співпадінь? Чи,

може, все ж таки відкинути десятиліттями вдовбуване упередження і спробувати подивитися в бік сил, що лежать за порогом реальності?

Футбол і містика?.. Це щось нове. Хіба? Адже гра мільйонів кишма кишить різноманітними амулетами, фетишами, ритуалами, чаклунами і навіть верховними шаманами. В африканському футболі на цій справі розквітла ціла індустрія.

“Експерти вважають, що не менше 90 відсотків футбольних клубів Африки мають у своєму штаті чаклунів і народних цілителів — так званих сангомів. Одні лише промовляють заклинання перед грою, інші, буває, використовують чарівні порошки і зілля з домішками шкіри змії. Сангоми тихцем розміщують амулети джуджу в потрібних місцях і тримають кулаки за своїх підлеглих. В бюджетах клубів навіть існує офіційна стаття витрат на “психологічну підготовку гравців”, що насправді призначена для оплати магічних дій. Послугами таких помічників користувалися і, гадаю продовжують користуватися національні команди Малі, Нігерії, Буркіна-Фасо, Гани, Камеруну, Конго, Замбії тощо. Володимир Мунтян якось розповідав, що в період його роботи зі збірною Гвінеї в складі делегації на Кубок націй відправилися декілька подібних спеціалістів, причому жили вони разом з футболістами.

Між іншим, перемогу Кот-д’Івуара на Кубку Африки 1992 року багато хто пов’язує саме з обрядами чаклунів із Абіджана, запрошених особисто міністром спорту країни. В тому розіграші івуарійці у фіналі за пенальті обіграли збірну Гани, досягнувши найбільшого успіху у своїй історії.

А згадайте подвиг Сенегалу на мундіалі 2002 року! Африканці і не приховували, що взяли з собою на Далекий Схід верховного чаклуна країни Лінгеля Нгой Мбая, котрий став 24-м гравцем збірної. І те, що шаман не дарма їсть свій хліб, стало видно уже в прем’єрному поєдинку, коли дебютанти обіграли чемпіонів світу — французів. А в підсумку, після того, як команда вийшла до чвертьфіналу, самі сенегальські гравці визнали, що в цьому є заслуга чаклуна.”

(М. Андреев “Команда” №18, 2008 р.)

Вплив містицизму на життєві процеси Чорного континенту настільки беззаперечний, само собою зрозумілий, що ні в кого і близько не виникає думки поставити це під

сумнів. Тож футбольне чаклунство в Африці сприймається дуже серйозно.

“Окультні речі свого часу стали причиною грандіозного скандалу на Кубку націй. Інцидент стався в 2002 році на стадіоні “26 Березня” малійської столиці Бамако за півтори години до початку півфінального матчу, в котрому зустрічалися збірні господарів і Камеруну. Не встиг один з тренерів гостей, відомий в минулому голкіпер Томас Н’Коно, зробити кілька кроків, вийшовши на газон, як був атакований і звалений на землю десятьма поліцейськими. Після того як наставника в наручниках припровадили в підсобне приміщення стадіону, один із стражів правопорядку вернувся на поле і підняв з трави якийсь предмет. Місцеві журналісти припустили, що це був амулет чорної магії.”

“Під час поєдинку збірних Руанди і Уганди в 2001 році, коли голкіпер господарів повісив на сітку запасну пару рукавиць, суперники, як не старалися, не могли забити. Лише в штангу м’яч потрапляв п’ять разів. Глядачі запідозрили в рукавицях магичний знак і запропонували воротареві забрати їх із сітки. Коли той відмовився, гравці влаштували бійку, в яку невдовзі були втягнуті і вболівальники. Зустріч продовжили лише через годину.”

“Під час матчу Ліги африканських чемпіонів в столиці Мозамбіку Мапуту між місцевим “Ферровієйро” і зімбабвійським “Динамо” вболівальники господарів, котрі програли, стали кричати, що рукавиці воротаря гостей замовлені з допомогою спеціального заклинання. Мовляв, інакше б він не зміг відбити пенальті і ряд небезпечних ударів. Після цього на весь стадіон оголосили, що кіпер “Динамо” — чаклун. Це призвело до того, що фанати обох команд вибігли на поле і влаштували масову бійку.”

(М. Андреев “Команда” №18, 2008 р.)

Це лише кілька скандальних фактів, що стали надбанням широкої громадськості, бо вибухнули на міжнародній арені. Можна уявити, що робиться у внутрішньонаціональних африканських чемпіонатах.

“У Німеччині нещодавно вийшов документальний фільм режисера Олівера Беккера, присвячений чаклунству в африканському футболі. Беккереві вдалося зблизитися з багатьма босами з Чорного континенту, які

посвятили його в таємниці футбольної магії.

Побувавши на таємній церемонії в південноафриканському клубі “Хангтінтон Юнайтед”, німець розповів, як це виглядало: “Спочатку футболки довго прали у великій бочці разом з частинками звірів і рослин, викликаючи при цьому духів предків. Потім гравців обробляли копитом зебри, передаючи їм витривалість, силу удару і силу спротиву цієї тварини, а воротаря — лапою мавпи, щоб він під час матчу був таким же стрибучим і енергійним. Край спортивної одежі голкіпера також просочували жиром лева і якоюсь цілющою рослиною. Робилося це для того, щоб під час гри, перед тим як вибити м’яч в поле, воротар непомітно тер його об футболку, щоб той, хто одержить його передачу, одержав разом з кулею і частину сили лева.” Беккер повідав, що найсильніше враження під час зйомок фільму на нього справило нічне відвідування цвинтаря в столиці Танзанії — Дар-Ес-Саламі, коли два футболісти здійснювали обряд на могилі нещодавно померлого молодого чоловіка, вірячи, що сила покійного перейде до них. Обидва гравці улаштувалися біля могили, а тим часом над їх ногами замішували кров попередньо умертвленої курки, після чого хлопців натирали настоєм цілющих трав. До цього у сусідній халупі проводилася церемонія: м’яч і майки обкурювалися над вугіллям, і таким чином гравці захищалися від травм.”

(М. Андреев “Команда” №18, 2008 р.)

“Страшна трагедія трапилася в Конго під час матчу двох місцевих клубів у рамках чемпіонату країни...”

Все почалося після того, як голкіпер однієї із команд спробував вплинути на хід матчу, виконуючи чаклунський обряд. Це викликало сутичку між футболістами і призвело до безчинств на трибунах.

Коли поліція спробувала заспокоїти глядачів пострілами в повітря, дія одержала зворотній ефект: почалися безпорядки і панічна втеча, внаслідок чого загинуло 13 чоловік.”

(“Команда” №170, 2008 р.)

З початку 90-х років, коли успіхи африканського футболу стали очевидними і з року в рік, вірніше з мундіалю на мундіаль, світ очікував африканського прориву, суттєво зріс інтерес до всього, що відбувається довкола гри мільйонів на Чорному континенті. Про футбольний окультизм заговорили голосніше. І, звісно, далеко не в привабливому світлі.

“Шість років тому, напередодні Кубку континенту, КАФ заборонила учасникам включати чаклунів до складу офіційної делегації, оскільки їх присутність додає турніру поганій імідж в очах решти світу”. Однак збірні хімічили як могли: і купували білети своїм шаманам, розсаджуючи їх на трибуни, і ставили за воротами під виглядом журналістів, і відводили місце на лаві запасних наче як для тренера чи менеджера.”

(М. Андрєєв “Команда” №18, 2008 р.)

Як бачимо, містика і футбол — речі цілком сумісні. А окремі факти, висвітлені в “Команді”, лише привідкривають завісу, за якою вгадуються справжні масштаби цієї проблеми. Принаймні в Африці. Однак, вгадується й легка іронія, що застигла на губах читача. Мовляв, що з них візьмеш — дикуни. Їхнє чаклунство скоріше не проблема, а екзотика футболу. Це ж не допинги, підкупи суддів чи здачі матчів. Так, безневинна дитяча забавка людей з низьким рівнем інтелекту. Інакше африканський прорив вже давно став би реальністю. А маємо цілком зворотню картину, коли нерідко навіть верховні шамани зі своїми хваленими заклинаннями сідають в конкретну калабану.

“Треба визнати, що чаклунство не завжди приносить очікуваний результат. Перед ЧС-2006 верховний тоголезький жрець вуду Тогбуї Ассіогбо Гнадблондіро III напроорокував своїй національній команді історичну місію в Німеччині, на основі підказок духів предків спрогнозував те, що збірна Того зможе обіграти корейців і французів і вийти в 1/8 фіналу. В підсумку, як відомо, африканський дебютант покинув мундіаль зразу після групового турніру.”

(М. Андрєєв “Команда” №18, 2008 р.)

Але який стосунок все це має до цивілізованого світу і цивілізованого футболу? Адже режисер Беккер та інші знімають сюжети не в Європі. І навіть не в Південній Америці. У просвітленому, ультрасучасному суспільстві такими речами на повному серйозі може перейматися хіба що душевно хвора людина. На повному так, а в режимі легкого флірту? Коли має значення з якої ноги гравець ступить на газон, яким боком стопи зробить перший дотик до м'яча, яким жестом чи вигуком відсвяткує забитий гол?.. Чи, може, хтось заперечуватиме, що сучасний футбол наскрізь просякнутий цими ритуалами, як не-

мовля запахом скислої сироватки? Так, справді, в цивілізованій Європі не ріжуть усією командою корову на тренуванні, як вчинили напередодні чвертьфіналу з ангольськими “антилопами” цілком правовірні мусульмани з Єгипту. Тепер уже чемпіони Африки 2008 року. В цивілізованій Європі великому футболному ідолові Нефарту навіть курки не приносять у жертву. І не те, що всією командою — важко уявити бодай гравця, учасника специфічного ритуалу. Хіба що, знову ж таки, вихідця з екзотичної Африки. Та невже це знімає питання і доводить, що містики в європейському футболі не існує? До чого тоді накажете віднести всі оті талісмани, суперфани, знакові співпадиння, клубні традиції?.. А патологічні забобони типу обов'язково одягнути на матч старезний, пошарпаний, зате фартовий піджак? Чи ідучи на стадіон, боронь Боже, не зустріти першою жінку? Подібним мотлохом поголовно, мов епідемією педикульозу, вражений весь футбольний світ: гравці, тренери, менеджери, журналісти, вболівальники... навіть їхні дружини.

“Франков досі переконаний, що армійське керівництво збіса задоволене поразкою від “Шахтаря”. Не замучуємося повторювати: всі футбольні люди дуже забобонні, а тут така колізія! В 2006 році ЦСКА програв “Шахтареві” 1:3 при вилученні Шембераса і виграв потім чемпіонат Росії. В 2007-у виграв 2:0, а потім і турнір (КПК — М.М.), після чого злив у КУЄФА, в чемпіонаті, в Лізі чемпіонів. В 2008-му армійці програли “Шахтарю” 1:3 при вилученні Шембераса...”

(А. Фрішко “Футбол” №8, 2008 р.)

Покладімо руку на серце, хто з нас, вболівальників, бодай кілька раз у житті не підшаманював? Тихцем. Лише в найвирішальніші хвилини. Коли кульмінація гри і частота пульсу зашкалювали. Хіба не виходили покурити в сподіванні, що раптом це я такий нефартовий і в мою відсутність команда заб'є? Або міняли, на фарт, місце біля телевізора... Що тоді казати про безпосередніх учасників процесу, гравців, тренерів?.. Футбольним потойбіччям навіть унікальні особистості з тверезим, педантично-раціональним мисленням вражені дуже крепко. І не лише нині, але й тоді, коли цього, здавалося б, ніяк не могло бути — в часи розгулу кудлатого атеїзму. В епоху, коли залізобетонною матеріалістичною філософією були залиті не лише ідеологічні підмурівки

країни, але й найменші шпари та звивини в людських головах.

“Лобан, як ми його називали, був забобонним підлітком. Вперше цю його рису підмітили на фінальному турнірі команд ФШМ (Футбольна школа молоді — М.М.) країни у Воронежі. Одного разу я побачив на стіні над його ліжком наповнену повітрям медичну рукавичку.

— А це ще навіщо? — спитав хтось.

— На фарт. Якщо не здується — станемо чемпіонами. — В його голосі не було і краплі сумнівів.

Виграємо одну гру, другу, третю, — рукавичка “допомагає”. Раптом вночі, перед матчем з грузинами, пробудився від гучного луску — рукавичка розлетілася на шматки.

— Все, — говорить Лобан, — хана нам. Програємо...

І правий таки виявився — влетіли ми грузинам. Валера засмутився найбільше — очікувався гольовний матч турніру з ленінградцями.

Думав він недовго. Дістав з-під подушки обривки, що збереглися і скрутив з них крихітні гумові кульки. Довго вовтузився з ними, допоки знову не прилаштував у головах свого ліжка — хлопці зі сміху валилися, всіякю кепкуючи над Валеркою.

На наступний день обігруємо ленінградців — 3:1 і стаємо чемпіонами СРСР. Всі мовчать, чекають, що скаже Лобан. А він — ходить гоголем, на нас дивиться звисока, але і слова не зронить. Коли вже їхали в поїзді додому і зібралися в його купе не витримав:

— Ну що, село, рукавичка-то була чарівною.”

(Із книги В. Галинського “Лобановский. Четыре жизни в футболе”)

А тепер, назовемо речі своїми іменами. Як кажуть — розставимо крапки над “і”.

Ну і чим принципово відрізняється африканське шаманство від європейських забобонів? Мабуть, лише рівнем культури. Точніше — щирістю. Африканці, як діти малі: в що вірять — про те говорять — те і роблять. Відкрито, натхненно, без лукавства. Європейці — дяді дорослі. Давно вирости з дитячих пелюшок, тому навчилися бути різноплановими: думати одне, говорити інше, а робити взагалі казнащо. Так і живемо: у фарт віримо всі — висловлюємося про це з іронією — а діємо, як набожний злодій: і вкрасти кортить, і згрішити страшно. Іншими словами — коли б не цивілізоване виховання, шаманили б не согірше африканських санго-мів, а так — “дріб’язок з кишень цупимо”(рос. — “мелочь по карманам тырим”).

Однак, суті це не міняє. І в Європі, і в Африці, і на будь-якому іншому континенті, люди, причетні до гри мільйонів, так чи інакше визнають — футбол, гра не лише логічна, але в чомусь містична. Є в ньому щось не пізнане, могутнє, що височіє над усім. Те “щось” не підвладне ні логіці розвитку гри, ні об’єктивному співвідношенню класу команд, ні фінансовим спроможностям клубу. Його неможливо купити, приручити чи приструнити. Неможливо приноровитися до нього, уберегтися чи втекти. Воно всесильне. І за власною, лише йому відомою логікою, в мить може зламати чиюсь футбольну долю, або вознести на футбольний Еверест. Все це незрозуміле, а незрозуміле — викликає страх. Тому й намагаються умилювати його. Відгадати найменші захцянки та прихоті. І це перетворює людей на паяців, а їхні дії на чудернацькі забобони. Інколи хтось не витримуючи напруги і наруги, у відчай шарпає на грудях сорочку: “А я не вірю! Не вірю у Фарт і Нефарт! Все це вигадки слабодухих та недолугих!” Але приходять чергова гра і ми в черговий раз переконуємося, що на полі править бал її величність Фортуна. І нема цьому ради. Єдине, що залишається — пізнати її. Вивчити й зрозуміти її закони. Однак для цього треба здійснити майже неможливе — революцію власної футбольної свідомості. Перевернути власне традиційне уявлення про футбол і прийняти сто раз висміяну та зневажену колючу правду Лобановського — футбол більше, набагато більше ніж просто гра.

Розділ 4 ТАЄМНИЦЯ ЛОБАНОВСЬКОГО

“Мені багато разів доводилося чути, що Васильович був “фартовий на всі сто відсотків”. В чому бачився той “фарт”? Адже за кожним сходженням на чергову турнірну вершину завжди стояла титанічна багаторічна праця. І якщо вже говорити про прихильність “пані Удачі”, то вона якраз значно частіше поверталася до київського тренера спиною. Досить згадати матчі “Динамо” у півфіналі Кубка чемпіонів 1977 року проти “Боруссії” із Менхенгладбаха. Обігравши німців у Києві — 1:0, динамівці через дві, не те що нелогічні, а просто безглузді помилки в обороні в повторному поєдинку не змогли досягнути фіналу, програвши у Німеччині — 0:2. У 1999 році, вже у півфіналі Ліги Чемпіонів, вони знову зішлись

з німецькою командою — мюнхенською “Баварією”. Вередлива Фортуна знову не дозволила досягнути бажаного. Ведучи в рахунок на київському НСК “Олімпійський” — 3:1, і диктуючи суперникові свою волю, біло-голубі могли розгромити титулований клуб до непристойного рахунку. В воротах, безсумнівно, кращого в світі голкіпера Олівера Кана напрошувалося побувати із півдюжини забитих м’ячів. Навіть його майстерність не врятувала б “Баварію”. Переваги в Києві цілком би вистачило, щоб відправитися на мюнхенський “Олімпіаштадіон” як на прогулянку. Ну, а найнеприємніші спогади, пов’язані з витівками Фортуни, у Лобановського відклалися після мексиканського Чемпіонату світу 1986 року, буквально через пару місяців після тріумфального виграшу київським “Динамо” Кубку кубків.

То був зоряний час тренера і створеної ним збірної команди, в основі якої були закладені принципи гри “Динамо”. Її потенціал був великий і багатограний. Впевнений виступ збірної СРСР у відбірковій групі багатьма було сприйнято як грім серед ясного неба. Фахівці і журналісти після перемоги над угорцями — 6:0 в один голос висували команду Лобановського в число головних претендентів на перемогу ЧС-86. І що ж? Суддівські помилки в чвертьфіналі проти збірної Бельгії перекреслили в одну мить багаторічну працю тренера. Було від чого посипати голову попелом. Адаже ще в середині 70-х Лобановський говорив: “Гра забувається, а результат залишається!” Ту гру в Мексиці і її несправедливий результат — 3:4 в поєдинку з бельгійцями — Лобановський зберіг в пам’яті до кінця своїх днів. В подальшому він всіяко намагався, наскільки це можливо, виключити роль випадку в грі очолюваного ним колективу. Він значно сильніше переживав не в ті хвилини, коли його вихованцям не вдавалося в зручній ситуації вразити ворота суперника, а тоді, коли у ворота його “Динамо” влітав образливий м’яч, викликаний чи то суддівським прорахунком, чи іншими непередбачуваними обставинами.”

(В. Галинський
“Лобановський. Четыре жизни в футболе”)

Мабуть, ніхто із всесвітньо відомих фахівців найпопулярнішої гри не задумувався так глибоко над питанням сліпого випадку у футболі і не прикладав стільки зусиль, щоб його позбутися, як загадковий, непізнаний Лобановський. Хіба ще Еленію Ерера.

Найсуперечливіший персонаж в історії світового футболу, термінатор футбольних канонів, геніальний “вбивця красивої гри” і хресний батько залізобетонного “катеначчо”. За свої видатні досягнення і огорнуті імлою домислів методи роботи прозваний “Магом”. Цей, можливо, зміг би стати в один ряд з ВВЛ. Але навряд чи. Адаже всі пошуки, які вів у цьому напрямку таємничий “сеньйор Н.Н.”, скидалися на потуги самотнього старателя, що тиняється з решетом вздовж золотоносного потічка сподіваючись надібати коли-небудь на коштовний самородок. Інша справа Лобановський. Розмах його діяльності нагадував широкомасштабне державне виробництво. З урядовою підтримкою і лобюванням стратегічної програми розвитку. З централізованою системою постачання високоякісного кадрового матеріалу. З максимально об’ємним інформаційним забезпеченням. З передовим науковим центром та новітніми технологіями. Подейкують навіть, що в інтересах першої команди республіки Лобановський розробив і поставив на потік цілу систему договірних матчів. Благо, українських команд у Вищій лізі не бракувало. А керівництво здійснювалося буцімто безпосередньо в ЦК Компартії України. Такий фундаментальний підхід вивів республіку на передові позиції радянського футболу, та потуги привідкрити вуаль, за якою ховалася таємнича посмішка Фортуни, були марні. Як і марні спроби пізнати, за яких обставин народжуються та проявляють свою невблаганну волю її два всесильних сини-близнюки — Фарт і Нефарт. Звісно, якісь думки з цього приводу Васильович мав. (А коли він їх не мав?) Проте скористатися порадою відомого журналіста Віталія Галинського — “спитайте у Лобановського” — вже не вдасться. Метр давно не з нами. Але якщо б навіть було не так — однаково нічого не сказав би. Бо визнавав суто реальні величини, які можна виміряти, зважити. А чим виміряєш випадок? Тим паче, яким чином абсолютно непрогнозовані події об’єднаєш у сяку-таку логічну систему, придатну для аналізу та побудови стратегічних планів? Тому Лобановський, хоч і був людиною заобонною, дуже не любив говорити про речі ірраціональні. Більше того, все життя поклав на боротьбу з випадковими ігровими моментами, що не піддаються логічним вимірам та розрахункам. І в період ігрової кар’єри, коли до самовиснаження відточував свій математично прорахований “сухий лист”, і

в час тренерських звершень, коли поставив за мету здійснити НЕЙМОВІРНЕ.

“...успішний тренер, що зробив собі ім'я, одержимий технологічною ідеєю вирощування архисучасного футболу, впевнений, що він утїмав поклик епохи, готовий влізти в найменші дрібниці, розгадати кросворд до останньої букви, що задався ціллю змінити старі уявлення про красиву гру... хтось знаходить в ньому схожість з чесним алхіміком, інший з пушкінським Сальєрі, а то і з містифікатором, сподобляючи його “злому генієві”, що знівечив радянський футбол своїми теоріями... Звідки ж його вразливість і недовіра? Думаю, що від невпевненості в собі, яка заставляє його намарно вести пошук БЕЗПРОГРАШНОСТІ (виділення — М.М.)”

“Все ж не йшли на користь подавлення заради УНІВЕРСАЛЬНОЇ БЕЗПРОГРАШНОЇ СИСТЕМИ (виділення — М.М.) веселості і відваги, ризику і натхнення.”

(Л. Філатов, багаторічний редактор тижневика “Футбол—Хоккей”, “Лобановский. За и против”)

Це була велика таємниця великого майстра. Таємниця, про яку, ймовірно, не говорив навіть найближчим. А що говорити? Ідея видавалася немислимо фантастичною. Могло просто не вистачити духу неупереджено вислухати її суть. Адже створення Безпрограшної системи означало рішуче відгородження футболу від будь-яких випадків. А хіба таке можливе? Хіба подібне підвладне нехай навіть геніальній, але смертній людині? У співрозмовника, чого доброго, елементарно впала би планка. Бо, якщо і менш сенсаційні, цілком прагматичні речі світ сприймав у штики, то що було б заїкнися хто про якусь напівреальну систему безпрограшності?

“Багато в чому ми винні самі, — говорив він (Лобановський — М.М.) мені. — Очевидно, не слід нам було надміру поширюватися про науковий підхід до футболу. Адже до цього зовсім не були готові ні більшість спеціалістів, журналістів, ні тим паче — вболівальників. Не були готові і ті, хто нас, в основному, критикував. Добре ще, що в сімдесят четвертому і в сімдесят п'ятому роках у нас були перемоги.”

(Д. Аркадьєв “Футбол Лобановского”)

Тому Лобановський, і без того небалакучий, мовчав. Лише глиби рівня Льва Філато-

ва могли з неофіційних, довірливих розмов із ВВЛ вицідити по краплині справжні наміри його тренерських посягань. Та й те, чомусь здається, Васильович сам розкрився. Певно, у спілкуванні з головним редактором “Футбол—Хоккею” зронив кілька слів на рахунок Безпрограшної системи, про що, є підозра, згодом не раз шкодував. А тоді, молодий і окрилений, по суті без життєвого досвіду, без уявлення в яких неймовірних іпостасях може проявлятися людська недобррозичливість, цілком природно, міг бути й відвертшим. Натхненний молодий чоловік сподівався, що футбольний аналітик такого масштабу зможе зрозуміти логіку викладених аргументів. Стати діяльним сподвижником. Не зміг. Можливо, дійсно

“...рівень фахових знань не дозволяв мені вникнути в глибини поглядів і настанов ученого, котрий, на думку Лобановського, випереджає час.”

(Л. Філатов “Лобановский. За и против”)

А можливо, це був якраз той випадок, коли доречним є розхожий вислів: “російська демократія закінчується там, де починається українське питання”? Один з маси аналогічних прецедентів, які у Лобановського траплялися з московськими фахівцями на кожному кроці. Лише в даному контексті слово “демократія” належить замінити словом “розуміння”.

“Все почалося в шістдесятих, коли Київ вперше завоював титул чемпіонів Союзу, що до того довго належав Москві. Допоки столичні ЦСКА, “Динамо” і “Спартак” відчайдушно боролися один з одним “радянські пани” зібрали кращих футболістів найпліднішого радянського краю під прапором кийського “Динамо” і обігнали метрополію. Так виникла ревність, котра до кінця сімдесятих визріла у ворожнечу.

Будемо відвертими, в даному діалозі Москви і Києва, діалозі, повному єхидства, жовчі, образ і навіть погроз, тон задає Москва. Москва перша почала, вона ж не дає затихнути цій футбольній ворожнечі. Причини зрозумілі. Край, куди ми приїздимо, переповнені зневажливою добродушністю, край, котрому на анатомічній мапі Імперії ми визначили місце державного шлунку, здатного засвоювати незліченну кількість сала, галушок і вареників, — цей край обскакав нас у футболі — сфері, яка має стосунок до діяльності інших органів.

На футбольній мапі світу Київ опинився до Європи ближче, ніж Москва. В Європі говорили “Радянський Союз”, а мали на увазі “Динамо” Київ і його тренера Валерія Лобановського.

Київське “Динамо” першим з радянських команд виграло європейський трофей — Кубок кубків у 1975-му, а потім обіграло в Суперкубку “Баварію” — кращу команду континенту середини 70-х. Проковтнути таке Москві, що завжди дивилася на Україну іронічними очима етнографа, було важко.

Москва похлинула і стала голосно і злобно кашляти в бік Києва. Саме московські вболівальники стали ініціаторами першого фанатського мордобою, що започаткував ланцюг інших кривавих побойок — одне масштабніше за інше. Саме московські гості, коли доля вперше звела Київ і Москву на рівні національних збірних, демонстративно всілися на лавки під час виконання гімну України і скандували “Са-ло! Са-ло!”

(І. Порошин, московський футбольний оглядач, із книги Д. Харитонова “Футбольные войны”)

У Лобановського не було шансів. Будь-яка розмова з футбольною Москвою велася на кшталт німого з глухим. В метрополії спочатку дивилися хто, звідки, а вже потім — чи варто слухати. Щоправда, були ще, здавалося б, незаперечні факти — конкретні досягнення, які переконливо свідчили самі за себе. Однак, на практиці, ця конкретика вилазила боком, бо діяла на столичних фахівців, як шлюбні гачі на молодого індику.

“У 1974—75 роках київське “Динамо” здійснило стрімкий злет до вершин міжнародного значення, першим із радянських футбольних клубів завоювавши Кубок кубків і Суперкубок. Та ось парадокс. В Європі не було, мабуть, другої такої команди, на долю якої — дома, у себе на батьківщині! — випало б стільки нищівної критики, скільки її дісталось в ці роки київській команді і її тренерам. Динамівці одержували одну прекрасну перемогу за іншою, брали командні європейські кубки і особисті призи (в тому числі і “Золотий м’яч”, котрий був присуджений Олегу Блохіну), а у цілому ряду наших відомих тренерів (і не менш відомих журналістів) гра киян весь час, м’яко кажучи, викликала різного роду недовіру, сумніви в її істинно високому міжнародному класі.

Наприклад, 9 червня 1974 року, коли київське “Динамо” випереджуючи найближчого конкурента на два очки, очолило турнірну

таблицю чемпіонату країни, з’явилася стаття одного заслуженого тренера РРФСР, майстра спорту, опублікована в тижневику “Футбол—Хоккей”, що трощила лідера в пух і прах.

“Незрозумілою зараз виглядає гра київського “Динамо”, — писав автор. — Команда демонструє зовсім не прогресивний футбол... більш, ніж десятирічної давності... немає ні простих, ні складних відпрацьованих варіантів наступу... розрахунок лише на випадок...”

(Д. Аркадьєв “Футбол Лобановського”)

Ось якби безкомпромісний київський реформатор був зговорливіший. Якби для проведення своїх науково-футбольних експериментів погодився переїхати до Першопрестольної, ми, ймовірно, мали б сьогодні цілком іншу шкалу цінностей у визначенні його творчого спадку. Щонайменше з боку Москви.

“ При зустрічі я побажав йому (Лобановському — М.М.) влитися, вrostи в столичне життя, зробитися москвичем, щоб одержати віяльний вибір клубних пропозицій і у збірній не виглядати приїжджою людиною зі сторони.”

(Л. Філатов “Лобановский. За и против”)

Маю припущення, тоді ідея Безпрограшної системи, як, до речі, й будь-яка ідея ВВЛ, дістала б шанс бути почута неупередженим вухом. Тобто, на рівні Всесоюзної федерації піддана об’єктивному, фаховому аналізу і взята в розробку, як творче надбання всієї радянської футбольної школи. Принаймні окремі, найвдаліші елементи. Адже, погодьтєся, навіть найзатятіші опоненти не можуть заперечити очевидного — в системі Лобановського таки мало бути щось правильне і хороше. Бодай на макове зернятко. Недарма ж на шляху до неї тренер здобув рекордну для радянського футболу кількість перемог. І, що особливо не до шмиги рум’яним критикам, провів цілий ряд феєричних матчів. Видатних, естетично-видовищних поєдинків, які воліли б не помічати недруги, але якими, на їхній жаль, були глибоко вражені найвизначніші фахівці світового футболу.

“Дітмар Крамер, тодішній наставник мюнхенської “Баварії” після матчу за Суперкубок УЄФА говорив, що на європейському континенті на той момент було два клуби, що пішли від інших далеко за горизонт: київське “Динамо” і “Ліверпуль”. Після закінчення київського матчу німецький “наполеончик”, як жартівливо називали Крамера в

Німеччині через маленький зріст і сиплий голос, “викреслив” британців з цього списку:

— “Динамо” грає у футбол ХХІ століття, — сказав Крамер. — за думкою українців неможливо встигнути. Вони випереджають в усьому: в маневреності, індивідуальній і колективній майстерності, прийнятті рішень і реалізації задуманого. Кожний гравець — “зірка”, що підчиняє власне “Я” інтересам команди.”

— Буду відвертим. За всю свою професійну кар’єру мені (Францу Бекенбауеру — М.М.) не доводилося грати проти команди такого класу. Протягом всіх чотирьох таймів у мене було відчуття, ніби затиснутий в лещатах. Ми робили лише те, що нам дозволяли кияни. Наш кожен хід був вимушеним, тоді як “Динамо” вело гру у зручному для себе ключі, керуючи ритмом і темпом.

Дуже шкода, що радянська збірна не брала участі в останньому (1974 року — В.Г.) чемпіонаті світу. Вважаю, її участь внесла б корективи до складу фінальної пари Німеччина — Голландія. Або нам, або голландцям довелося б поступитися своєю роздягальнею на “Олімпіаштадіоні”.

— Ви знову жартуєте? — сказане “кайзером” ледве вкладалося в голову.

— Ні, я цілком серйозно — відповів дворазовий володар “Золотого м’яча”, майбутній президент “Баварії” і майбутній тренер чемпіонів світу- 90.”

“Пізною осінню 1997 року велика група російських тренерів побувала з ознайомчими цілями в ряді клубів Італії. В Мілані, Римі і Туріні вони спостерігали за роботою “Мілану”, “Ромі”, “Ювентусу”, задавали питання. Марчело Ліппі, що очолював тоді “Ювентус” зауважив: “Ваш інтерес до спрямування в нашій тренувальній роботі зрозумілий, але в свій час ми багато чому навчилися там, звідки ви прийшли, звернувши серйозну увагу на те, що робив в кийівському “Динамо” і збірній СРСР Валерій Лобановський.”

(В. Галинський

“Лобановський. Четыре жизни в футболе”)

Тож, якщо мовчазний мудрець із Києва мав що сказати світові, очевидно, і менш “сведушим” у футболі московським колегам він теж мав що сказати. Однак ті, якщо і слухали, були собі на думці. Лише для того, щоб пізніше дошкульніше підняти на кпини. А якщо так, якщо про ідею не випадало говорити — її належало показати. Живцем. Як неза-

перечний, звершений факт. Науковий експеримент, переконливо доведений на футбольному полі. І лише після цього приступати до теоретичного обґрунтування. До предметного обговорення Безпрограшної системи.

Розділ 5 ДІАЛОГ З ФОРТУНОЮ

Та, давайте, зрештою, поговоримо про саму систему. Бо, неважко здогадатися, читача точить сумнів, а чи не перебрав автор з інтригою? Чи не приписує він Лобановському часом того, чого не було і бути не могло? Адже ні учні, ні сподвижники, ні журналісти, вхожі у вузьке коло, ніколи про Безпрограшну систему не згадували. Принаймні, авторів цих рядків подібне зустрічати не доводилося. Та й сам Лобановський був надто тверезомислячою людиною, щоб опинитися в полоні якихось сюрреалістичних ідей. Швидше навпаки.

“Неможливо весь час перемагати. Життя йде хвилями. Пряма — то смерть. Для мене 10-е місце в чемпіонаті СРСР у 1984 році і здобутий через два роки Кубок — величини одного гатунку. Це процес, який не змінюється, а вдосконалюється. Кожна команда має певний цикл розвитку. “Мілан” чотири роки був лідером, а зараз аутсайдер. Не може він увесь час бути першим. І ніхто не може.”

(Із висловлювань В. Лобановського, “The Ukrainian reporter” — 1(2) 1997 р.)

Як бачимо, “нестиковочка” виходить. Тренер переконливо твердить, що футболу без поразок не буває, автор — що розробляв Безпрограшну систему. Правда, ще є Лев Філатов, його висловлювання, його авторитет і т. ін. Але й тут далеко не все однозначно.

“...твердив ВВЛ, що Філатов, нічого не розуміючи у футболі, нищив його “тід замовлення””
(Д. Харитонов, А. Франков “Лобановский. Послесловие”)

Кому ж вірити?..

Облишмо безперспективні намагання висвітлити, що насправді говорив метр, а що йому приписують. Хоча б тому, що заповітну життєву мрію не вирішують пустопорожніми словесами. Особливо люди замкнуті.

“Своїми відчуттями я ніколи ні з ким не ділюся”.

(В. Лобановський “Бесконечный матч”)

Та й, зрештою, якщо людина щось намагається зберегти в таємниці, на людях вона, як правило, говорить цілком протилежне.

*“Тренеру кого не назви, вголос він завжди скаже, що сильнішого супротивника ще не було”
(В. Лобановський “Бесконечный матч”)*

Ну й, нарешті — що то за таємниця, коли про неї знають усі? Але виникає запитання, як тоді, без посилення на чийсь спогади, висвітлити, була все ж таки у Васильовича мета створити Безпрограшну систему чи ні?

Підійдемо до загадки з іншого боку.

“За їхніми плодами пізнаєте їх”. Здається так мовиться у Святому письмі. Тобто, виходячи з біблійної мудрості, варті уваги висновки слід робити суто на основі аналізу життєвого шляху людини і її творчого доробку. Наразі не ставимо за мету проводити ґрунтовне дослідження біографії Лобановського. Тим не менше, щоб сформулювати відповідь не з суперечливих висловлювань очевидців, а з безпристрасної логіки подій, до деяких моментів доторкнутися доведеться.

Отже, поставимо питання ще раз, але з чіткішим акцентом. Чи й справді автор вважає, що Лобановський міг мати думку, ніби випадковостей у футболі можна позбутися? Адже інакше про безпрограшність не варто і заїкатися. Далі. Якщо все ж таки пояснення цьому, м’яко кажучи, сумнівному припущенню знайдеться, тоді ще конкретніше — яким чином ВВЛ з випадковостями збирався боротися? Може мав намір їх дематеріалізувати? Чи автор ставить на те, що Васильович, на зразок деяких радикальних у цьому плані журналістів, взагалі не визнавав тієї напасті? Маю на увазі, у традиційному для пересічних вболівальників значенні: фарт — нефарт. Тобто, підходив до проблеми, як і до всього, що робив, дуже прагматично — з секундоміром, рулеткою та тонометром у руках. Вважав, що все залежить суто від волі людини, тому сприймав випадок винятково як наслідок якісно або неякісно зробленої роботи. Принаймні сам висловлювався однозначно.

“Везіння — наслідок багатьох складників, а зовсім не абстрактне поняття”

(В. Лобановський “Бесконечный матч”)

Найперше зніmemo зайві запитання. Так ось, попри все, вважаю (як і будь-яка адекватна людина), що Лобановський навіть дум-

ки не припускав, ніби випадковостей у футболі можна уникнути. Тим паче позбутися. Перекоаний, що незважаючи на офіційні, цілком раціональні висловлювання, ВВЛ мав традиційне розуміння суті випадковостей. Тобто не рафіновано-матеріалістичне, а, скажімо — напівмістичне. Як і ми з вами. Тому не пробував боротися з ними. Більше того — навіть боявся свідомих контактів із тією загадковою, грізною силою. І ці факти, без зайвих слів та свідчень, підтверджуються двома загальновідомими ризиками його характеру.

1. Винятково прагматичним складом мислення, яке в організації гри настільки категорично відсікало все нематеріальне, не підвладне тверезому розрахункові, що стало навіть об’єктом постійних кепкувань.

“...колеги, за його педантичний підхід до стратегії “Динамо” в чемпіонатах країни, називали Лобановського між собою “бухгалтером”.”

(Д. Аркадьєв “Футбол Лобановского”)

2. Ледь не паталогічною забобонністю, що особливо загострювалася перед відповідальними матчами і складалася з безлічі надуманих ритуалів.

“...спостерігаючи за його поведінкою в дні матчу, ми розуміли, що якісь речі для нього і команди особливо важливі. Тому, природно, намагалися не порушувати порядок речей. Наприклад, Валерій Васильович ніколи не покидав роздягальні, поки воротар Віктор Чанов тричі не вдарить м’ячем об стіну. І як би час не підтискав, Чанов завжди виконував цю вправу, а Лобановський при цьому терпляче стояв і чекав.”

У Олександра Заварова була звичка перед матчем забивати м’яч між двома тумбочками для взуття. Починав він неспішно, спокійно, ніби розминаючи ноги. А через декілька хвилин входив в азарт, все швидше і швидше, буквально заганняючи м’яч у кут. Всі хлопці в повній тиші спостерігали за цим.”

Останнім майку зі столу в роздягальні завжди брав Льоша Михайличенко.

Всі знали, що в перерві Олег Блохін завжди повинен змочити волосся і розчесати його на пробір. Тепер точно таку ж процедуру робить Горан Гавранчіч.

Капітану пов’язку надягає лише одна людина, беззмінний лікар команди Віктор Берковський.

За народним звичаєм перед дорогою (в тому числі і перед виходом на поле) треба при-

сісти. В роздягальні 18 крісел для гравців, у кожного своє місце. Для Валерія Васильовича стілець в роздягальню міг принести будь хто з помічників, але підсунути його завжди повинен був лише Анатолій Пузач. І треба відзначити, що Лобановський, сідаючи, ніколи не обертався. Здавалося він був впевнений, що стілець завжди на місці. А перед самим виходом на поле останнім акордом було семисекундне мовчання. Час на годиннику відраховував сам Валерій Васильович, потім плескав у долоні і різко підводився, що сприймалося, як сигнал до дії.

У день матчу Валерій Васильович ніколи не наступав на лінії, що зустрічалися на дорозі (місця з'єднання плит і відтинків асфальту, килиму, підлоги тощо). Він завжди змінював ногу, роблячи крок коротшим або довшим. І при цьому ходи починав лише з правої.

Ні для кого не секрет, що Валерій Васильович не був шанувальником кави, і ставився до цього напою досить стримано. Однак перед грою завжди випивав філіжанку. Ми, знаючи це, без нагадувань готували йому каву.

Існувало і загальнокомандне правило, згідно якого Лобановський входив і виходив із автобуса лише останній, сідаючи на своє постійне місце за водієм. До речі, командний автобус був і залишається забороненою територією для жінок."

(Із спогадів О. Чубарова, адміністратора ФК "Динамо" Київ, "Команда" 06.05.2006 р.)

"На гру своєї команди Валерій Лобановський обов'язково надягав один і той же костюм, в котрому він був на першій переможній для "Динамо" грі сезону. Дружина Ада йому накрохмалювала сорочку, нагладжувала краватку, розвішуючи все напоготові. На відповідальні закордонні матчі передавала Валерію Васильовичу невеличку іконку, котру він носив у сумці.

Із роздягальні на гру старший тренер киян завжди виходив останнім і обов'язково з лівої ноги. І не дай Бог в день матчу подзвонити Лобановським додому і побажати їм ні пуху, ні пера. Це вважалося катастрофою."

(Із спогадів Б. Баули, в 1975–87 роках першого заступника голови Українського товариства "Динамо". "Факты" — 13.05.2004 р.)

"Лобановський не уявляв команду без рудого — на фарт! У нього грали Кузнєцов, Бессонов, Михайличенко... Васильович був помішаний на прикметах. Не приведи Господи, якщо

автобус поїде на гру незвичним маршрутом. Якось міліція не пропускала, тож Лобановський вийшов: "дзвонить куди завгодно, але ми мусимо їхати тут..."

(З інтерв'ю Й. Сабо, колишнього головного тренера ДК, "Спорт-Експрес" 16.05.2008 р.)

"Людина, що жила в одному під'їзді з Лобановським, розповідала, що перед важким матчем до неї в квартиру заходила жінка Лобановського і непомітно виносила якусь дурничку. Цього потребував передматчевий ритуал — на щастя. Людина та розповідала це з помішкою, по-доброму, входячи в стан тренера-митарника."

(Л. Філатов "Лобановський. За и против")

"Я завжди спостерігаю за розминкою своєї команди. В Києві і Лужниках — із тунеля, що веде на поле, в інших містах — з лінії, стоячи у визначеній точці. На лаву сідаю за якусь мить до початку матчу, не кажучи більше ні слова гравцям, — все вже сказано в роздягальні. Я б не став називати це забобонами, це — свого роду традиція, усталений порядок дій перед грою, непорушний навіть в дрібницях, таких, як визначене місце в автобусі, як вихід із автобуса останнім, як блискавичний погляд на трибуну (але це лише в Києві), на місце, де сидять найближчі мені люди — жінка і вірний помічник Ада і донька Свєта."

(В. Лобановський "Бесконечный матч")

Перша риса — прагматичне мислення — переконливо підтверджувала наявність отого самого здорового глузду, котрий не давав впадати в матеріалістичний дебілізм — тупо вірити, ніби футбол насправді може існувати без елементів везіння.

Друга риса — забобонність — вказувала, що Лобановський не лише беззастережно вірив у фарт на полі, але й приписував йому метафізичне походження. Більше того, ця риса з головою видавала ключову проблему великого тренера — цілковиту безпорадність і панічний страх перед незрозумілими, неконтрольованими миттєвостями гри. Вони все життя, аж допоки не звели в могилу, краяли його змучене серце. Цей тотальний, хворобливий стан без зайвих свідчень вказував, що Лобановський думки не припускав братися в жили з Фортуною. Навпаки, мов велику цапу обходжував її. А найбільшим бажанням, припускаю, було, щоб взагалі залишила його команду в спокої. Бо що-що, а

сліпий випадок у своїй діяльності прагматичний тренер хотів бачити найменше. Маю навіть крамольну думку, якби Лобановському запропонували вибір: або завжди і всюди постійний фарт, або повна відсутність будь-яких випадковостей (як хороших так і поганих) — він з радістю вибрав би останнє. Його кібернетичне мислення настільки самозречено прагло ясності, настільки вірило у власні сили й торжество щоденної, натхненної праці, що радше волило б мати справу з антифутбольними, але зрозумілими у своїй суті договірниками, аніж наскрізь футбольною, але неприступною для логічного сприйняття Фортуною. Навіть у її найпривабливішій іпостасі — коли дарувала милість особисто йому.

Іншими словами, ідея безпрограшності Лобановського априорі не могла мати жодного стосунку до якихось контактів з випадковостями. Тим паче, до впливу на них. Свій діалог з Фортуною Васильович вів подумки, не торкаючись її навіть поглядом. Якщо б це було не так, головний конструктор поводився б цілком інакше. Не втікав від дивовижних співпадінь, та загадок “пані Удачі”. Не крився від потойбічного, з головою впадаючи у сухий раціоналізм, котрому органічно чужі речі надчуттеві. І, в той же час, не перечив би сам собі, визнаючи насправді присутність отого надчуттєвого, від якого ховався за хмарою забобонів. Навпаки, як істинний вчений-дослідник, сміливо ішов би на зустріч таємниці. Наполегливо шукав свідомого контакту з невідомим, з усім, що зачаїлося за нерозгаданою суттю випадковостей. Щоб, врешті-решт, вивчити їх, систематизувати, зрозуміти. І якщо Лобановський цього не робив, то в пориві створити Безпрограшну систему, себто позбутися всемогутнього впливу випадку, мав намір якось обійтися без нього — без прямих стосунків з випадком. Якось, але як?

Розділ 6 В ПОШУКАХ “ФІЛОСОФСЬКОГО КАМЕНЮ”

“Сподіватися на індивідуальність футболіста, котрий заб’є — сподіватися на випадок, а він у сучасному футболі, характерному перш за все організованістю, логічністю, колективізмом — не помічник.”

(В. Лобановський “Бесконечный матч”)

Прагматичний розум міг породити суто прагматичну ідею. Не усунути випадковість

з футбольного поля, а притлумити її. Знівелювати. Знецінити. Конкретніше — розробити таку унікальну програму тренувань, яка б дозволила команді бути на голову сильнішою від суперника. Це давало б змогу протягом гри створювати настільки багато моментів біля чужих воріт і настільки мало біля власних, що доля випадку зводилася б до мізерної величини не здатної вплинути на долю матчу. Бо й справді: якщо команда в ході поєдинку вимучує 1–2 моменти — Фортуна виступає як всевладна повелителька; 10–12 — її роль знецінюється вже до рівня “підтанцьовки” в зірковому шоу; 20 і більше — просто не сприймається. В такому матчі їй фактично немає місця. Бо яка користь від шаленого фарту протягом зустрічі, якщо в підсумку однаково програш? Як бачимо, жодної містики. Все прагматично до краю. І вельми доступно традиційному розумінню. Чи не правда? Створення Безпрограшної системи вже не скидається на фантастику. Особливо у світлі тренерського максималізму Лобановського. Його безкомпромислового прагнення ставити лише найвищі цілі, на межі реального. Крім того, в середині 70-х, коли Лобановський з Базилевичем тільки-тільки очолили “Динамо”, подібні настрої не видавалися такою відвертою маячнею, як зараз. Навпаки, думки про створення дивоконанди, яка б вигравала все підряд, рясно витали над масами.

“І не мені одному — багатьом здавалося: команда Лобановського просто зобов’язана обігравати суперника будь-якого рангу.”

(В. Галинський

“Лобановский. Четыре жизни в футболе”)

І для того існували вагомні підстави. На ЧС-70 неперевершені бразильці, які втретє і назавжди здобули “Золоту богиню”, якраз постали перед світом такою омріяною збірною. Тоді на шляху до тріумфу вони провели 12 матчів — 6 у відбірковому турнірі, 6 у фінальній частині — і у всіх святкували вікторію. В тому числі, над діючими чемпіонами світу англійцями у груповому турнірі — 1:0 і над чемпіонами Європи італійцями у фіналі — 4:1. Таким чином, чаклуни м’яча з берегів Амазонки на практиці довели — існування непереможної команди можливе. А раз так, за логікою, мусить існувати й непереможна система, що ту команду готує. Отже, не треба винаходити ровер. Досить лише вивчити систему підготовки бразиль-

ської збірної і адаптувати до місцевих умов. Принаймні так традиційно діяли функціонери радянського футболу. Перемогла на ЧС-58 ігрова модель 4 — 2 — 4 — видаються вказівки, що переорієнтовують увесь радянський футбол із застарілої “дубль-ве” на модерну бразильську. Перемогла на ЧС-66 система 4 — 4 — 2 — наслідуємо чемпіонів світу англійців. Однак, подібним чином (за інструкцією) міг діяти будь-хто лише не Лобановський. Та й бразильці ніякого особливого “коня педального” не видумували. Просто на велоперегони приперлися на мотоциклі.

Аналітичний відступ

Що собою являла збірна Бразилії візця 1970 року? Рівеліно, Гостао, Жаїрзінью, Клодоальдо, Еверальдо, Жерсон, Пауло Сезар, Карлос Альберто, не кажучи вже про самого короля футболу Пеле — таке скупчення мегазірок могло винести вперед ногами будь-кого. При тому не особливо переймаючись тренерськими настановами та ідеями. Без видимих зусиль вони знімали скальпи з усіх, хто наvertався під руку. Хоч грали за старомодною, 12-річної давнини, тактичною схемою, не надто турбуючись про награні комбінації, завчені стандарти та інші задалегідь підготовлені загальнокомандні дії, не переобтяжуючи себе зайвими клопатами в плані функціональної підготовки, а, тим паче, побічними питаннями на кшталт вивчення манери гри суперників. Іншими словами, безсоромно експлуатуючи, природою щедро відпущені талантища, лінькуваті бразильці виїжджали суто на фантастичній техніці та суцільній імпровізації. Воно й зрозуміло — навіть вклякати на тренуваннях, коли суперники і так без пульсу? Бракує моці не те що виграти, — бодай за миршавеньку нічейку зачепитися. Тож, звісно, ні про яку Безпрограшну систему не йшлося взагалі. Бразильці і без системи були безпрограшні. Самі від себе. Тому одвічна рожева мрія уболівальників-максималістів, а особливо вічно ласих до успіхів футбольних чиновників, про створення непереможної диво-команди, видавалася досяжною. У інтерпретації трикчемпіонів вона стала зрозумілою, переконливою і, що найважливіше, нарешті реальною. Секрет був простим, як рамка воріт. Власне, яким і уявлявся в солодких фантазіях юрбищам замріяних фанатів та амбіційним функціонерам.

Збираєш до купи, якщо не 11, то принаймні 5—6 найзірковіших футболістів планети

і тонни щастя ринуть на твою фанатську голову, немов води Ніагарського водоспаду. І нащо тоді команді крутий тренер, напружений графік тренувань, чи, тим паче, якась замудра Безпрограшна система? Як бачите, насправді просто.

* * *

Чи не на цю простоту купилися боси мадридського “Реалу”, коли через 30 років вирішили й собі, на кшталт легендарних бразильців, створити помпезний “галактікос”? І ніби ж вірно все робили: зірок першої величина за скажені гроші звідусіль поскупували, тренера, що з тими зірками міг хоч якось собі давати раду, в три шиї випхали, на тренувальний процес відверто наплювали — ну, що ще треба зманіженим футбольним талантам для повного щастя? Грайте в своє задоволення, імпровізуйте на здоров’я, тіште цирковими трюками роз’явлену публіку і... колекціонуйте трофеї. Всі підряд. А як же ж? Бо хто може перемогти найкращих? Але наполеонівські плани “вершкових” скисли мов бойовий дух французів у білоруських болотах. Грошва за рекламні кліпи магазинів фейсів, як і очікувалося, поперла наче з брендспойту, а ось з трофеями — вічно не слава Богу. Мов у скупого на ярмарку: поки копійку вторгує — червінець втрапить. І що цікаво, чим більше звідився “Реал” (тобто, після кожного трансферного вікна і чергового трансферного рекорду), тим убогішими були його здобутки. Про непереможність взагалі ані чичирк, мов вареником вдавилися. Більше того, спочатку боязко, а потім все відвертіше, об “галактікос” почали витирати ноги. Коли ж “Золотих м’ячів” у “королівському клубі” назбиралося більше ніж звичайних, шкіряних, у деяких українських — команда посипалася. Всесвітнє збіговисько зірок, що мало забезпечити іспанцям великий шик, перетворилося у всесвітнє посміховисько — великий пшик.

Коротше — бардак з тим “галактікос” замутився ще той. Донині боком лізе. А все чому? Бо в “Реалі”, цій найромантичнішій команді часів романтичного футболу, вирішили, що можна двічі вступити в одну річку. Знову, як і колись, виїжджати на індивідуальних горбах сучасних ді стефано та пушкашів. Повірили, ніби в самому апогеї надагресивної тотальної епохи, коли футбольні клуби давно перетворилися в хижі бізнес-проекти з багатомільйонними оборотами, а турніри в гладіаторські ристалища, де ті мільйони

видираються у конкурентів з горла, можна, як у старі добрі часи, бавитися “куцю-бабки”. Не битися на футбольному полі, а лише грати собі на втіху. Перемагати із лагідними коров’ячими очима лише на голому таланті, нехай і геніальному.

Напрошується заперечення, мовляв і в часи дототальної епохи футбольних битв, де кості тріщали не на жарт, теж було неміряно. Чи не більше ніж зараз. Чого лише вартує ЧС-34, де італійці із замусленими мізками і налитими кров’ю очима переламали (а не переграли) всіх суперників. Особливо іспанців та чехословаків. Або ЧС-66, на якому Пеле мало не назавжди зробили калікою, а Англія та Аргентина влаштували в зеленому прямокутнику справжнє сафарі. Але ж, панове, мова не про банальну грубість, якої завжди було і буде доволі на футбольному полі. Про стиль гри. Як кажуть, відчуйте різницю. Та, ще важливіше, — про внутрішнє сприйняття гри. Ставлення до неї.

Вже неможливо заперечувати, що з кожним роком футбол і люди футболу втрачають шарм романтичних безсрібників. Все більше спорт номер один утверджується у статусі елітарної, надприбуткової професії. Далеко в минулому залишилися такі сентиментальні речі, як самозречена любов до гри, благородний ентузіазм тощо. На зміну прийшла праця. Марудна, виснажлива праця. Нерідко на зубах. Аж до знемоги. До відрази. Сучасний футбол, давно не 90% техніки а-ля Гарінча, а 10% — все інше. Це 100% все інше, а техніка лише базовий (нульовий) рівень, як обов’язкова передумова для того, щоб оте “все інше” розвивати. І такі, азбучні компоненти сучасної гри, як колективний відбір м’яча, командна швидкість, командне мислення і т. ін., в індивідуальному режимі не досягнеш, май хоч техніку циркового жонглера, царя в голові і реактивний пістон в одному місці. Необхідні регулярні, загальнокомандні тренування. Тривалий час. Лобановський, наприклад, визначав термін створення елітарної команди 3—5 років. Тому, доля вродженого таланту у формуванні класного футболіста, за твердженнями фахівців, сьогодні складає — 5%. Решта — праця.

“Пресинг і колективний відбір потребують максимальних зусиль від футболістів і багато-багато повторень. До матчу з італійцями на чемпіонаті Європи 1988 року, а це була практично ідеальна гра, київське “Динамо”, що складало кістяк тієї збірної, йшло п’ять

років. Ми сотні разів повторювали одне й теж. Неможливо навчитися пресингувати стоячи, з розповідей чи з відео.”

(Із інтерв’ю О. Михайличенка, “Команда” №144, 2008 р.)

Але повернемося до наших баранів. Смішно стверджувати, що в Мадриді подібних прописних істин могли не знати. Скоріше навпаки — вирішили бути наймудрішими. Навіщо паритися кілька років над створенням суперкоманди, яка до того ж, навіть сягнувши вершини, неодмінно зсунеться? Адже такі руйнівні для спортивного колективу чинники, як зміна поколінь чи вихолощення тренерських ідей, ще ні для кого безслідно не минали. Та й суперники не дрімають — кермують в тому ж напрямку. Тобто чимось новим на цьому шляху нікого не здивуєш. І якщо вдасться на якомусь віражі обійти пелетон на півкорпусу, то чи надовго? Про безпрограшність, зрозуміло, мова не ведеться навіть в натяках. Інша справа, стягнути під свої штандарти світових зірок. Сучасних зірок. Не просто довершених технярів, але беззаперечних колективних лідерів, кожен з яких пройшов школу не одного видатного тренера і досконало опанував всі найпрогресивніші вимоги гри. Їм не потрібно п’ять років, щоб вивчити специфіку синхронних колективних дій та усвідомити тактичні тонкощі колективного мислення. Все знають на зубок. І тому здатні, навіть вперше вийшовши на поле, розуміти один одного з півслова. Інакше б не були зірками. А раз так, аж до завершення кар’єри можуть тягнути на напрацьованому багажі. Тобто без особливих тренувань і тренерських ідей. Адже найкращі ідеї у кожного з них в голові. Разом з тим, вирішується проблема періодичних, неминучих криз пов’язаних зі зміною поколінь. Потьмяніла якась зірка — на зміну купується молодша, яскравіша — головне, ультрасучасна. Переповнена останнім писком футбольної моди. Це, крім усього, дозволяє команді ще й завжди триматися в тонусі. Так би мовити, на передових позиціях еволюції. Тому ідея з усіх боків виглядала привабливою. Команда зірок, за переконаннями керівних вершків “вершкового” клубу, приречена бути непереможною. Якщо вже не в окремих матчах, то турнірах обов’язково, які без будь-яких застережень належало вигравати всі до єдиного.

Як доказ — “галактична” епопея Дель Боске. Адже за що погнали цього доволі успішного та комунікабельного тренера, до того

ж вихованця і великого патріота клубу? Мабуть, не за рідкісний безконфліктний характер, завдяки якому цей тонкий психолог знаходив спільну мову і з амбіційним керівництвом, і з вередливими зірками, яких умів ненав'язливо тримати в оксамитовій вуздечці клубної дисципліни. І, очевидно, не за два кубки ЛЧ, два чемпіонства в Прімеро, перемогу в Міжконтинентальному кубку, перемогу в Суперкубку Європи, перемогу в Суперкубку Іспанії — трофеї, що за неповних чотири сезони здобув разом з “королівським клубом” Дель Боске. Тобто, не за відсутність результату. Тоді за що? За відсутність... стовідсоткового результату. На внутрішній і на зовнішній арені одночасно. Саме таке завдання — виграти все в одному сезоні — ставив перед командою тодішній президент “Реалу” Флорентіно Перес. Інакше кажучи, “вершкові” не просто хотіли перемагати завжди і всюди, але, опираючись на заворожуючу магію зіркових імен, твердо вірили, що інакше й бути не може. І лише коли безпристрасна реальність порозкладала переконливі акценти у вигляді масивних гульт на королівському лобі, захмарні романтики нарешті повернулися на грішну землю. Через 20 з лишком років “галактикос” на рівні клубів прийшли до того ж розбитого корита, що й невгамовні бразильці у 82-му на рівні збірних.

Історичний відступ

На тому знаменному в багатьох аспектах мундіалі (до речі, проходив в Іспанії), дивочкоманда останнього Дон Кіхота романтичного футболу Теле Сантани кинула виклик футбольній еволюції. Вирішила свідомим волевим зусиллям повернути історію назад. На кшталт легендарних співвітчизників, що дванадцятьма роками раніше навечно здобули “Золоту богиню”, зіграти у відверто атакуючий, безшабашний футбол за принципом: ви нам заб'єте скільки зможете, а ми вам — скільки захочемо. І треба визнати від омріяного ідеалу та команда була зовсім поруч. Гра у виконанні неперевершеного “доктора” Сократеса, “білого Пеле” Зіко, феноменального Фалькао й інших чаклунів шкіряної кулі, дивилася на одному диханні. Вони перемагали невимушено, легко, переконливо. Навіть коли на шляху постали чемпіони світу на чолі з Дієго Армандо Марадоною — головним претендентом на футбольний трон, що пустував з часів Пеле. То була не гра, а казка. Зваблива пісня романтичного футболу, щоправда... лебедина.

У вирішальному двобої за вихід до півфіналу із надпрагматичними італійцями, “жовто-зелених” влаштувала і нічия. Та вони, зневаживши вимоги часу й елементарну турнірну стратегію, за своїм звичаєм понесли в атаку. Тож, передбачивши такий розвиток подій, “футбольний детектив” Енцо Беарзот і “футбольний гангстер” Паоло Росі, не виймаючи люльки з рота, розгамселили відчайдушних, але безбашених самбрерників немов з великокаліберних кулеметів. Так була похована рожева мрія останніх із могікан. Поховані останні великі романтики великої гри. А разом з ними і увесь романтичний футбол.

Згодом ще не раз і не два робилися спроби створити команду чемпіонів за зірковим принципом. Щось вдалося, щось ні. Остання успішна — збірна Іспанії на ЧС-08.

“Технічно, вважаю, збірна Іспанії вже довгі роки — найсильніша на континенті. Нинішня команда дуже близька до збірної Бразилії 1970 року, котру я вважаю еталоном. Завжди мріяв створити щось подібне. І ось зараз, коли кар'єра підходить до завершення, мені це вдалося.”

*(Із інтерв'ю газеті “Marca”
Луїса Арагонеса,
тренера збірної Іспанії, переможця ЧС-08)*

Однак, жодного разу не було більше такого свідомого, такого показово зухвало зневажання принципів тотального футболу, як на ЧС-82 у виконанні дивовижної збірної Теле Сантани.

А через кілька місяців після завершення іспанського мундіалю у Бразилії викрали та переплавили на металобрухт і найбільшу святиню романтичного футболу — “Золоту богиню”.

* * *

Багато разів доводилося чути, що бразильці поплатилися за свою зверхність. Постався вони до суперника з належною повагою, і ті не мали б шансів. Адже за класом гри і підбором виконавців команду Теле Сантани чимало фахівців вважали навіть потужнішою за чемпіонську збірну зразка 1970 року. Так ось, забігаючи наперед, викажу цілком протилежну думку: жодних шансів не мали якраз бразильці. За будь-якого розкладу вони були приречені. І справа зовсім не в геніальності Беарзота та його збірної. І навіть не в підступах Фортуни, що в тому матчі

конкретно вишкірила бразильцям зуби. Тричемпіони надумали зупинити велетенський маховик еволюції. Хоч, як буде розкрито далі, не лише це стало причиною фатального підсумку. Але і це також. Тому останній похід за “золотим руном” романтичного футболу, що вже на рівні клубів здійснили аргонавти мадридського “Реалу”, був також прогнозований. Навіть незважаючи на очевидні успіхи “вершкових” в початковій фазі кампанії, авантюра закінчилася тим, чим і мала закінчитися — повним фіаско.

“Ми вирішили більше не купувати шоуменів. З цим явищем у клубі покінчено. “Галактикос” принесли велику шкоду команді.”
(Рамон Кальдерон, президент “Реалу”,
“Команда” №174, 2007 р.)

Витративши немислиму вирву грошей, “королівський клуб” аж на початку XXI століття на власній обсмаленій шкурі переконався в тому, про що Лобановський говорив ще в середині століття XX. По суті, в часи романтичного футболу. За що його, тоді ще молодого тренера, ледь не щодня пригвозджували до порепаного стовпа футбольної ганьби.

“Тренер-інженер. І тренер прагматик. Лобановський першим у Радянському Союзі повноголосно промовить, що виграти все підряд неможливо, ні одна команда, навіть найбагатша і найукомплектованіша, на це нездатна. Винятки бувають, але вони лише підтверджують загальне правило. Звідси і турнірна стратегія — акуратний розподіл сил на дистанції, що виливається у матчі втівоноги або проведенні дублюючим складом...”

Зараз так чинять практично всі. Тоді це звучало нестерпною крамолою. Середньовічною ерессю.”

(Д. Харитонов, А. Франков
“Лобановський. Послесловие”)

Ми не випадково так далеко відхилилися від головної теми. Зробивши своєрідний екскурс в історію, можемо переконатися, що ідея безпрограшності, яка базувалася б на визначальній різниці в класі, плекалася задовго до Лобановського. Вона мала, має і, очевидно, буде мати місце завжди, допоки існуватиме ця чудова гра. В часи ж романтичного футболу це взагалі скидалося на масовий психоз. Вболівальники зі стажем, мабуть, пригадують розвеселі байки, які тоді табунами гуляли в до-вколофутбольному середовищі, на кшталт такої.

Мовляв, десь в нетрях Африки відшукали екзотичне плем'я, дуже дике, а тому з неймовірно розвинутими фізичними даними. А-ля Тарзан. Показали, як грати у футбол. І дикуни босоніж, без будь-якої підготовки, лише завдяки моториці руху, пластиці тіла (як тоді вважалося, техніці роботи з м'ячем) та майже тваринній реакції, обіграли з неймовірним рахунком, чи то 10:0 чи 11:0, самих чемпіонів світу бразильців.

Або ще одна. Ті ж таки бразильці зустрічалися з якоюсь злиденною африканською командою і ніяк не могли забити. Причина — мавпа у воротах. Вона сиділа на поперечині і зі звірячою спритністю виловлювала все, що летіло в рамку. Лише коли розлючений Рівеліно гарматним ударом припечатав разом з м'ячем нещасну тварину до штанги і вона спустила дух, все стало на свої місця. Щоправда, після тієї гри Рівеліно зобов'язали носити на нозі червону пов'язку, на знак, що удар смертельний і лівою бити заборонено.

Цікаво, що сьогодні такої народної творчості вже не почувеш. Навіть діти, що фанатіють футболом, про таке не балакають. І це закономірно — час не той. Подібні історії могли виникнути і здобути широку слухачку аудиторію лише в період романтичного футболу. Коли існувало стійке переконання, що класність футболіста ґрунтується винятково на вроджених даних, і що зібравши під одним вимпелом усіх унікумів, автоматично одержимо команду, яку неможливо перемогти. Дуже яскраво такі настрої можна відчувати у порівнянні, взявши за основу матчі, так званої, збірної світу.

У наш час, виступ цієї збірної — шоу чистої води. Нікому в голову не вистрелить вишукувати в тому змагальний підтекст. Всі розуміють — навіть найкращі футболісти планети вперше зібрані до купи, не можуть скласти конкуренцію бодай менш-більш пристойно організованій команді. Що вже говорити про грандів. Тож люди ідуть на стадіон не заради спортивного видовища, йому там ніде взятися, а щоб живцем подивитися на кумирів. Рахунок значення не має. Не дивно, що матчі здебільшого завершуються, як і належить яскравому шоу — феєрверком забитих м'ячів та нічийним підсумком.

І ще один нюанс. Останнім часом, бажаючи надати таким зустрічам хоча б умовної спортивної інтриги, організатори все частіше відмовляються від занадто сильних спаринг-партнерів — професійних команд. Натомість охоче визначають у суперники аналогічне

збіговисько шоуменів — збірну естрадних артистів, журналістів, парламентарів чи друзів Міхаеля Шумахера.

Зовсім інше ставлення до матчів за участю збірної світу було в часи романтичного футболу.

“Увечері 6 листопада 1968 року життя в Бразилії зупинилося. Завмер божевільний вуличний рух на вулицях Ріо-де-Жанейро і Сан-Паулу. Спорожніли магазини. Закрилися завчасу булочні й аптеки... До екранів телевізорів і транзисторних приймачів прилинуло 90 мільйонів бразильців. Всі, за винятком 150 тисяч щасливців, яким вдалося, заплативши шалені гроші за квиток, потрапити на “Маракану”, де збірна Бразилії з рахунком 2:1 обіграла збірну світу...”

(І. Фесуненко “Пеле, Гаринча, футбол...”)

Ажіотаж такого стибу цілком зрозумілий. В той час, коли ще жило переконання, що найсильніша команда може складатися винятково із найсильніших гравців — збірна світу апріорі носила німб непереможності. Вже сам матч за участю зіркової команди вважався подією світового масштабу. Тому футбольна спільнота ставилася до історичних поєдинків не просто серйозно — архи-серйозно. Був навіть випадок, коли сутнісно лише за блискучу гру в одному таймі такого матчу футболіст одержав “Золотий м’яч”.

“...заповнений до краю лондонський стадіон “Вемблі”, а також чверть мільярда телеглядачів у всьому світі стали свідками гри, котра одноставно була названа “матчем століття”...

Отже — “матч століття”. Збірна Англії — збірна світу...

Ворота команди “зірок” світового футболу були довірені представникові Радянського Союзу Льву Яшину.

...ті 45 хвилин, протягом яких наш воротар перебував на полі, одноставно були названі “таймом Льва Яшина”...

Не можна сказати, що погано грали захисники збірної “зірок”, але порив англійців, більшість з котрих через три роки стали чемпіонами світу на тому ж “Вемблі”, був настільки могутній, що загрози воротам Яшина виникали одна за одною. Голкіпер грав впевнено, врятував ворота від декількох неминучих голів. Але один раз він зіграв просто фантастично...

Джимі Грівс б’є головою впритул, м’яч летить в нижній, дальній від воротаря кут,

на незручній для стража воріт висоті. Гол, як мовиться, на двісті відсотків. Але ні, на шляху шкіряного ядра виріс Яшин. Він не просто дотягнувся до нього і відвів його від воріт, а взяв намертво, не залишивши отетерілим острів’янам жодного шансу.

Той пам’ятний матч і вирішив власне, долю “Золотого м’яча” 1963 року. приз вперше дістався радянському футболістові і вперше воротареві.”

*(Б. Нартовський
“Вратарская площадка”)*

Щось таке нині уявляєте? За участь у матчі збірної світу когось присудили “Золотий м’яч”! А тоді — цілком нормальне явище. Люди прагнули бачити непереможних футболістів зведених в одну непереможну команду. В можливість подібного не просто вірили, про нього говорили, його очікували. І коли бразильці в 1970 році таки явили світові омріяну збірну, це сприйняли із захопленням, але без здивування. Як речі само собою зрозумілі, що рано чи пізно мали статися. Адже до 74-го, поки незаперечною ігровою доміантною була висока індивідуальна майстерність, зібрати в одній команді півдюжини зірок першої гільдії і за рахунок цього здійснитися над суперниками, не видавалося справою нездійсненною. І лише після мюнхенської революції, коли на перший план вийшло колективне мислення, віра в створення дивоконанди на основі самих лише футбольних геніїв і їхньої феноменальної техніки пішла на спад. Більше того, почали стрімко утверджуватися зворотні настрої. Мовляв, якщо неможливо створити безпрограшну команду за зірковим принципом, тоді її взагалі неможливо створити. Вести мову про чийсь непереможність раптом стало непристойно. Елементарно соромилися, вважаючи, що вірити в ілюзію може лише наївна людина. Ось чому ідея пошуку Безпрограшної системи Лобановського, сьогодні скидається на пошук “філософського каменю” — фантастичну ідею середньовічних алхіміків. Але, повторюю — так було не завжди. І розуміння того, як було насправді, багато на що проливає світло. Наприклад, чому застібнутий на всі гудзики ВВЛ так легко розкривав душу чужому Філатову в середині 70-х і ні слова про те ж навіть найближчим друзям вже на початку 80-х. Або на дивну футбольну мораль Лобановського, коли вголос стверджував, ніби перемагати завжди неможливо, а потай розробляв Безпрограшну систему.

До речі, розкриття суті цього “обману” кидає густу тінь і на інші, здавалося б очевидні аморальності, що приписуються великому тренерові. Особливо на тему договірних матчів, засмальцьовану, від частого і одностороннього вживання. Цікава, дуже цікава, скажу я вам, історія... При детальнішому аналізі у апологетів безневинної цнотливості радянського футболу, яку начебто підло згвалтувала лобановщина, несподівано, крізь святенницький німб безкорисливості та об'єктивності, пробиваються покручені, порослі мохом козлині рожища.

Однак, зараз не про це. Наразі нас цікавить парадокс безпрограшності.

Розділ 7 ПАРАДОКС БЕЗПРОГРАШНОСТІ

Отже, яким чином логічно пов'язати взаємовиключні речі? Давно сформоване запитання висить над нашим дослідженням перстиглою грушею. З одного боку тверде переконання Лобановського, що постійно вигравати неможливо, з іншого — спроба довести, що Васильович розробляв Безпрограшну систему.

Підійдемо до цієї дилеми комплексно.

Спочатку розкриємо її передумови.

Зміна стратегічного курсу світового футболу, що відбулася у 1974 році, мусила призвести до зміни фундаментальних футбольних цінностей. А що було суттю гри в дототальний період? Спортивний принцип, чи не так? Гравці виходили на поле, найперше, щоб позмагатися й одержати насолоду від самої гри та радість від кінцевої перемоги. Тому цілком природним було і прагнення перемагати в кожному матчі. Навіть в кожному ігровому епізоді.

Що змінилося нині? З поглибленням професіоналізації на перший план вийшов бізнес. Фінансова мотивація. Тепер для учасників матчу важливе не стільки змагання, як матеріальні здобутки, що завдяки змаганням надходять. Цьому процесові в сучасному футболі підпорядковано все: турнірна стратегія, стратегія і тактика матчу, навіть особисте життя та моральні засади окремого футболіста.

Аналітичний відступ

“Рахунок 1:1 тримався до самого кінця. Незадовго до фінального свистка стався цікавий епізод. Ігор Численко завдав удару по воротах, м'яч опинився в сітці. Уругвайці одразу запротестували, показуючи судді на дірку збоку в сітці, через яку м'яч і потрапив у ворота. Суддя, італієць Йоні, цей момент проспав. Нетто: “Я бачив добре, що уругвайці мають рацію. Підійшов на всяк випадок до Ігоря. “Гол був?” — “Ні.” Я підійшов до судді і словами та жестами переконав його, що суперники кажуть правду і м'яч зараховувати не можна...”

У вчинок Нетто пізніше прийнято було не вірити — хто ж відмовиться від м'яча в такому матчі (СРСР — Уругвай, заключний поєдинок групового турніру на ЧС-62, що вирішував долю путівки до чвертьфіналу — М.М.), згадували про це, як про радянську байку. Але я, мабуть, повірю. Тому що репутація Нетто як гравця і капітана була бездоганною. “

(“Великие сборные — СССР”, том 1, редактор А. Франков)

Думаю, повірити можна враховуючи та кож час, коли це відбувалося. У ті роки мораль у футболі, не маючи ще такої шаленої конкуренції з боку бізнесу, щось важила. Принаймні, значно більше ніж зараз. А для комуністичної пропаганди й поготів. Адже розглядала гру мільйонів як засіб ідеалізації радянського ладу та морального обличчя радянської людини. Тому Нетто міг відважитися на дивний вчинок і з ідеологічних спонукань.⁶ Але не тільки — це було в душі тодішньої футбольної епохи.

“Сталося це 27 травня 1960 року на “Маракані” в матчі “Флуміненсе” і “Ботафого”. Захисник “Флу”, відбиваючи м'яч, підсковзнувся і упав, підвернув ногу. М'яч відлетів до Мануеля, і той увірвався в карний майданчик віч-на-віч з воротарем. Замахнувшись, щоб послати м'яч в сітку воріт, він раптом побачив, що захисник лежить на траві і корчиться від болю. І тоді Гарінча повернувся і

⁶ Підозрюю, що епізод не одержав широкого розголосу в радянській пресі лише через несприятливий збіг обставин. Адже після завершення згаданого матчу, особливо розшаркуватися про нього ще не було змісту. Збірна СРСР перемогла — вирішальний гол у ворота уругвайців за хвилину до фінального свистка забив В. Іванов. Та й часу — на носі був чвертьфінал. А після ганьбища в першому ж матчі плей-оф з господарями чемпіонату чилійцями — 1:2 — вже не було змісту. Це лише б підсилило ефект провалу. Ось, якби не вийшли до чвертьфіналу, або, навпаки, — успішно виступили на ЧС загалом... Кремлівські ідеологи, скоріш за все, побудували б на тому епізоді таку піар-кампанію, котра ще й нині відлунувала б у вухах вболівальників. Щонайменше, пострадянських.

спокійно, ніби він робив найзвичайнісіньку, само собою зрозумілу річ, послав м'яч за бокову лінію...

(І. Фесуненко “Пеле, Гаринча, футбол...”)

А тепер зважмо, чи могло б щось подібне трапитися нині?.. І проблема зовсім не в тому, що перевелися моральні люди, чи, може, їх стало менше на полі. Час не той. Не ті цінності футболу. Сьогодні питання особистої порядності футболіста, це вже давно не його особиста справа. Бо чи має право той таки капітан, навіть зірка рівня Гаринчі, заради задоволення власної порядності, або абстрактної порядності всієї команди, ставити під удар фінансові перспективи клубу? Великі, дуже великі гроші? При тому не свої.

“Ось так швидко покинув європейські простори фіналіст останнього Кубка УЄФА і друга команда планети за даними Міжнародної федерації історії футболу і статистики. А шотландські журналісти вже підрахували: виліт у другій кваліфікації обійдеться “Рейнджерс” у 10 мільйонів фунтів недоотриманих прибутків.”

(“Команда”, №143, 2008 р.)

І мовиться не лише про конкретні призові, що нараховуються переможцям за вихід до кожного наступного етапу елітарного турніру. Йдеться про зростаючу в зв'язку з цим популярність команди. Отже, більшу за обсягом і поплатнішу рекламу, дорожчу трансферну вартість гравців, інтенсивніший продаж клубної атрибутики, вагомішу частку від продажу прав на телетрансляцію матчів тощо. Тобто, про все, що складає сьогодні основу-основ бізнес-проекту під вивіскою

“Футбольний клуб”. Нині успішний ФК, це перш за все, потужне економічне підприємство з чималою кількістю робочих місць. І на кожному з них чиясь доля, хліб насущний чийсь сім'ї. Тож слинява феєр-плей їм усім потрібна, як дірка в мості. Але, найголовніше, так думають не лише люди, які мають безпосередній стосунок до ФК. Це настрої сучасного футбольного суспільства. Наші з вами настрої. Ось приклад.

Поставимо поруч двох видатних футболістів тотальної епохи і їхні скандальні вчинки: Дієго Марадону з його “божими руками” на ЧС-86 та ЧС-90⁷ і Зінедіна Зідана з його “коридою” у фіналі ЧС-06⁸. Підійдемо до цих епізодів із загальноприйнятими моральними мірками. І що маємо?

Шахрайство Марадони, як не крути, шахрайством і є. А бесоромне лицемірство лише посилює враження. Притому, зауважте, навіть натяку на розкаяння.

Зовсім інша картина із Зіданом. Попри все, його вчинок викликає симпатію. Стриману, але щиру. Від нього віє справжнім чоловічим благородством. Бо Зізу не просто без жодних вагань вступився за близьких людей, але зробив це з найвищого людського спонукання — совісті. Звідки такий висновок? Посудіть самі.

Ту скверну, яку крізь зуби процідив Матераці, окрім Зінедіна не чув ніхто, вірно? Тому, виходячи з прагматичних міркувань, його честь жодним чином не постраждала б. Ні в очах рідних, ні, тим паче, вболівальників, для яких інтереси команди завжди вищі за проблеми окремого футболіста. Тоді нащо було пінитися? Навіщо в останньому матчі блискучої кар'єри кидати під ноги роками напрацьоване ім'я? Авторитет найвищого футболіста планети на зламі ти-

⁷ В поєдинку 1/4 фіналу ЧС-86 між збірними Аргентини та Англії Марадона забив гол рукою. Суддя не помітив і м'яч зарахував. Після матчу, коли настирливі журналісти допікали Дієго Армандо про можливі докори сумління, він без грама сум'яття заявив — “то була рука Бога”.

На наступному ЧС-90, в матчі групового турніру між збірними Аргентини та СРСР, Марадона знову вляпався в подібну історію. Але на цей раз не забивав м'яча в чужі ворота, а вибивав зі своїх. Гра рукою знову була свідомо й нахабна. Однак епізод, як і чотири роки тому, теж залишився безкарним — суддя пенальті не поставив. Журналісти, вже знаючи моральні принципи аргентинського капітана, не стали намарне допитуватися про муки совісті, а одразу ж заявили — “в Марадони дві руки Бога.”

⁸ У фінальному матчі ЧС-06 між Італією та Францією, за кілька хвилин до закінчення додаткового часу, трапився інцидент між капітаном французів Зінедіном Зіданом та центральним захисником “скаури адзури” Марко Матераці.

Як згодом стало зрозуміло з туманних просторікувань італійця (Зідан давати будь-які пояснення навідріз відмовився) та численних досліджень того епізоду різноманітними фахівцями (були навіть такі, що намагалися відтворити зміст суперечки за порухами губ), Матераці, щоб вивести з рівноваги лідера французів, останніми словами зганьбив чи то матір Зізу, чи його сестру. Мовчазний алжирець розвернувся і без зайвих слів зарядив головою паплюжникові в груди. Тому лише цього було й треба. Він упав як підкошений і короля, ледь не під улюлюкання трибун, погналі з поля. А потім французи програли за пенальті і всіх собак повісили на Зідана.

сячолить? Все через неї — прискіпливу со-
вість. Іншого пояснення не бачу. Це вона
невсипуща, мордує хлопа ночами. Гризе і
муляє, не даючи героєві навіть на пенсії спо-
кійно поваляти боки на прив'ялих лаврах
здобутої слави. Бо власну гідність міряє не
очима закоханих фанів, а серцем, якому гли-
боко десь інтрижки та прикиди меркантиль-
ного розуму, що вічно, мов скупий гендляр у
шинку, вишукує лише вигоду та доцільність.

Крім того, невдовзі після інциденту, Зізу,
на відміну від Марадони, публічно попросив
вибачення у мільйонів вболівальників. І не
лише французьких.

А тепер, що маємо з точки зору моралі
футбольної? Підкреслю — сучасної футболь-
ної моралі. А маємо цілком зворотню картину.

Марадона — герой. Принаймні, таким ми
його сприймали в період розквіту та слави.
А “божі руки” лише утверджували в цій
думці. Чи не так? Вони переконливо доводи-
ли, що для аргентинського кумира перемога
рідної команди понад усе. І, поклавши дес-
ницю на серце, хто з нас, людей хронічно
хворих футболом, кине в нього камінь? Тео-
ретично можна про щось там мудрячкувати:
типу, це не робить честі футболістові такого
рівня, або, футбол не фортепіано — руками
за інструмент не лапають. Але, якщо вже ста-
лося, та ще й суддя свисток ковтнув, — “хто
ж відмовиться від м'яча в такому матчі?”

А що Зідан? Капітан, який підвів свою
команду. І цим все сказано. Це через нього,
на думку багатьох, французька збірна, де-
моралізована вчинком лідера, безвольно зли-
ла ті післяматчеві пенальті.

Ось і вся, оголена до непристойності прав-
да. По-людськи, симпатії на боці Зізу. Проте
з точки зору сучасної футбольної моралі, —
вибачте, шановний. При всій повазі — нічого
особистого, лише бізнес.

Дика, цинічна філософія — “результат
будь-якою ціною” — зробилася нині настіль-
ки буденною, настільки в'їлася в шкіру і
тім'я, що, врешті, перестала бути амораль-
ною. Навіть у прохідних турнірах і матчах
нічого не вартих з фінансової чи рекламної
точки зору, суцільне шулерство та вициганю-
вання результату. Махлярство — в крові.
Таке враження, що й бездоганні в мораль-
ному плані гравці філонять без чуття. Як
Шура Балаганов — “щипають” на автоматі.

*“Найрезонанснішою подією минулого ту-
ру чемпіонату України стали дії сімфе-
ропольського судді Вакса в матчі київського*

“Динамо” і запорізького “Металурга”...

*Число виказаних з цієї причини думок пере-
вершило всі розумні межі, та й якість цих
думок теж не завжди товаришує з розумом...*

*На епічному полотні широко розгорнутої
всенародної гризні якомсь збоку залишилася ще
одна фігура, що мала безпосередній стосунок
до інциденту. Розумію, що в наш час поголов-
ного цинізму, прагнення до наживи і бажання
заробити на всьому, аж до, вибачте, збору
пінок з лайна, подальше може здатися донкі-
хотством і анахронізмом. Однак ризикну все
ж заявити, що багато в цій справі залежало
від Олега Гусєва. Саме він міг не допустити
масового прольоту над територією України
всіх цих відер бруду.*

*Що для цього було потрібно? Та всього
нічого!*

*Уявіть собі на хвилинку — всього лише на
одну хвилинку! — що, побачивши в руках Вакса
картку і зрозумівши, кому вона призначена,
Олег підійшов до арбітра і сказав щось на
взірець: “Вибачте, шановний, але Ви помили-
лися, ніякого фолу на мені не було”. І все зразу
починає розкручуватися в інший бік...*

*Але Олег скромно відійшов у бік, зробивши
вигляд “А я що, я сам очманів!”.. ніби не мав
жодного стосунку до того, що сталося на 42-й
хвилині біля правої лінії штрафного запо-
різького “Металурга”.*

*Язик не повертається дорікнути Гусєву.
Наші футболісти хоч в 20, хоч в 25, хоч в 30
років, настільки несамотійні, інфантильні і
безпорадні, що інколи хочеться в їх обов'яз-
кову екіпіровку окрім бутсів, футболок і
трусів додати памперси...*

*У той момент Олег вчинив так, як вважав
за потрібне і як його все життя вчили, і, мож-
на сказати, в якійсь мірі поміг команді — адже
в більшості ДК дотиснуло “Металург” і взяло
три очки в “історичній” погоні за “Шахтарем”.
Однак аромат тієї перемоги ще довго буде
отруювати атмосферу довкола “Динамо”...*

*Мені щиро жаль, що в наш сумний вік Росі-
нанти виродилися в Мерседеси, а донкіхоти і
взагалі вимерли. “*

(Є. Панкратов “Футбол” №20, 2008 р.)

* * *

Якщо зміни, котрі відбулися після мюн-
хенської футбольної революції 1974 року,
так суттєво торкнулися моральних засад, то,
очевидно, вони не могли оминати стороною
і засад ментальних. Всього, що пов'язано з
традиційними устоями та стереотипами гри
мільйонів. Отже, мала б докорінно змі-

нитися і внутрішня суть самого поняття безпрограшності. Це припущення підтверджується елементарною логікою. Адже з настанням тотальної епохи і верховенства бізнесу в футболі, ідея всеперемагаючої команди втратила свою актуальність. Бо й справді, який хосен вигравати все підряд, якщо левова частка тих перемог не приносить прибутків? Більше того, прагнучи до позитивного результату в кожній грі, команда виснажувалася б фізично і піддавала ризикові невинуватих травм гравців основи. Зате в матчах комерційно важливих наражала б себе на небезпеку грати в ослабленому складі. Тобто, ставила б під удар святая-святих будь-якого бізнесу — прибуток. І заради чого? Для задоволення абстрактних умовностей та дешевих амбіцій.⁹ Звідси логічно витікає новітня ідеологема безпрограшності:

цінною є не перемога сама по собі, без різниці в якому матчі чи турнірі, а лише та і там, де вона конче потрібна¹⁰.

Таким чином, приходимо до висновку, що насправді ніякого парадоксу безпрограшності не існує. Лобановський не кривив душею, коли розробляв свою систему і, в той же час, стверджував, що перемагати завжди неможливо. Виходячи з глибокого розуміння предмету, вбачав новітню суть безпрограшності не в тому, щоб не програвати в принципі, ніколи і ні від кого, але бути на голову сильнішим в конкретному місці і в конкретний час. Тому кредо таємниці Лобановського можна викарбувати словами:

***вказіть точну дату
майбутнього поєдинку, дайте час,
щоб підготувати команду
і вона стовідсотково перемаже.***

Зберемо думки до купи. Отже, які висновки можна зробити з попередніх розділів?

1. Футбол наскрізь пронизаний незрозумілими, алогічними випадковостями. Проте,

як показує аналіз, вони можуть бути настільки односторонніми і цілеспрямованими, що не вписуються в жодні рамки випадкового розвитку подій.

2. Ці, так звані випадковості, нерідко втручаються в закономірний перебіг матчів і турнірів, нівелюючи різницю в класі команд, та зводячи нанівець плоди багатомісячних виснажливих тренувань.

3. Протягом всієї історії гри, люди футболу прагнули бодай в найпримітивніший спосіб захиститися від сваволі таємничих сил, або повернути їх собі на користь. Тому перетворили спорт номер один у справжній розсадник шаманства і забобонів.

4. Але реальний захист завжди вбачався в іншому, у створенні непереможної команди, яка б грала за принципом: ви нам заб'єте скільки зможете, а ми вам — скільки захочемо.

5. Вважалося, що створити таку дивокоманду можна лише за зірковим принципом. І у 1970 році, вперше з часів безроздільної британської гегемонії, що панувала на зорі світового футболу, цю очевидну аксіому змогла переконливо довести на практиці збірна Бразилії. Як за результатом, так і за якістю гри.

6. Однак, починаючи з 1974 року, після зміни стратегічного курсу еволюції світового футболу, ідея створення непереможної команди стала нездійсненною — втрачено розуміння за рахунок чого її можна досягнути. Бо навіть найефективніша індивідуальна майстерність та імпровізація зірок виявилася безсилою супроти чітко вишколеного командного мислення посередніх футболістів.

7. Ця думка остаточно запанувала в широких футбольних колах після краху бразильської збірної взірця 1982 року та мадрридського "Реалу" початку ХХІ століття, що спробували створити непереможну команду за старим, зірковим принципом.

⁹ Цікавий факт подибуємо у протистоянні радянського та західноєвропейського футболу у 60–70 роках.

У той період Захід семимильними кроками нісся до комерціалізації гри. Вже чітко розрізняв переваги головних турнірів та недоліки другорядних. А бюрократично неповороткий радянський футбол, мов ведмідь після зимової сплячки, лише продирав закислі від романтичних ілюзій очі. На дворі вже буяла доба раціоналізму, а партійні ідеологи вимагали від радянських футболістів перемагати завжди і всюди. Мало того, головними форумами визнавали не чемпіонати світу та Європи, а Олімпійські ігри. Не дивно, що збірна СРСР в ті роки часто-густо опинялася на чолі різноманітних рейтингів та опитувань. Навіть носила в журналістських колах напівжартівливий титул "чемпіона світу в товариських матчах". А в найпрестижніших і, відповідно найприбутковіших турнірах, перемагали інші. Ті, хто в товарняках не вельми викладався.

¹⁰ Найпереконливіше цей постулат довела мюнхенська "Баварія" на зорі тотального футболу. Три сезони поспіль (1974–76) команда здобувала КЕЧ і вважалася найсильнішою на континенті. А у 76-му — навіть у світі (в Міжконтинентальному кубку був подоланий бразильський "Крузейро" — 2:0 і 0:0). Зате на внутрішній арені сезони 1975 і 1976 баварці безсоромно провалили.

8. Визначний український тренер та футбольний теоретик Валерій Васильович Лобановський одним з перших розгледів глобальні зміни світового футболу в самому їх зародку. Він усвідомив і математично розрахував шлях виходу з кризи — дефіциту прагнення до ідеалу. У футболі — до створення непереможної команди, що в усі часи було головною рушійною силою еволюції. Тобто, поставив перед собою архіскладне завдання: реанімувати животворчу ідею безпрограшності, що в умовах гегемонії тотального футболу, здавалося абсолютно нереальним.

9. Для цього рішуче відмовився від старих організаційно-ігрових стереотипів, що були незмінними ще з перших днів зародження футболу: формування команди за зірковим принципом, прагнення перемагати в кожному матчі, побудова тренувального процесу на основі інтуїції тренера, творення ігрового малюнку на імпровізації гравців тощо. Натомість визначив нові засади, загальну суть яких окреслив коротким але містким постулатом — команда-зірка сильніша за команду зірок.

Залишається останнє, але найсуттєвіше запитання: яким чином збирався футбольний алхімік перетворювати команду сірих мишенят на могутніх мікі-маусів?

Розділ 8 НА ГРАНІ ФІЗИКИ ТА МЕТАФІЗИКИ

За 33 роки тренерської діяльності ідея Лобановського пройшла разючу метаморфозу. Від майже романтичного і майже неймовірного в наш час — виграти все (1974–75 роки), до — виграти лише один, найголовніший турнір (вперше в 1976 р.), і, врешті, — лише один вирішальний матч. (Взагалі це тема окремого фундаментального дослідження, назва якого скоріше б читалася — “До розгадки феномену Лобановського”. Зрозуміло, не тут і не зараз.) Проте, незалежно наскільки коректувалася поставлена мета, в усі роки незмінними залишалися базові засади, на яких Васильович намагався будувати свою Безпрограшну систему.

1. Феноменальна, інколи на кілька порядків вища ніж у суперників, функціональна підготовка команди.

2. Не менш феноменальне мистецтво виведення команди на пік форми у будь-якій, заздалегідь визначеній точці сезону.

3. Моделювання гри, доведене до творчого процесу, коли на полі ставала можлива імпровізація ігрових коаліцій.

4. Максимально повне інформаційне забезпечення команди, на рівні ледь не рентгенівської діагностики суперника.

На цих чотирьох фундаментальних принципах, немов на чотирьох могутніх крилах казкового Гамаюн-птаха, Лобановський і силувався натужно подолати земне тяжіння та підняти в небо свою захмарну ідею. Створити команду, яка б на піку форми рвала в дрантя будь-якого суперника. Навіть найзірковішого. І треба визнати — наслідив у цій царині метр по-царськи.

“То була страшна команда. Для суперників страшна. Я тоді з ними награвся. Виходиш на поле, не знаєш куди бігти. Вправо, вліво — всюди динамівці. Все перекрито. Одержуєш нас, а перед тобою невідомо звідки відразу троє. Пасуєш вільному гравцеві, а він уже закритий. І який дриблінг! Біжить на тебе захисник, а фінт у нього не гірший, ніж у форварда. Ні, я правду кажу. Ту команду взагалі ні з якою не порівняєш.”

(Із спогадів Павла Садиріна, гравця та старшого тренера ленінградського “Зеніту” — чемпіона СРСР-84, із книги Д. Аркадьєва “Футбол Лобановського”)

Безпрограшну систему Лобановський так і не створив. Не судилося. Всякий раз, коли до мети залишалось півкроку, на межі одкровення, щось зривалося. Коли Жар-птиця ось-ось мала вигулькнути з-за хмар, і для цього залишалось зробити вирішальну, контрольну пробу. Виграти турнір, груповий турнір чи лише один-єдиний матч, щоб з позиції науково обґрунтованих фактів оприлюднити відкриття Безпрограшної системи. В останню мить немислимий збіг обставин втручався у здавалось би бездоганно відлагоджений механізм і все летіло шкереберть. Програма, всупереч найпродуманішій логіці, давала збій. Так було у 76-му. Так було у 86-му. Так було у 90-му. Але щоразу, коли зазнавали краху високі замисли й сподівання, коли в океані болю та розчарувань хиталася і тікала з-під ніг земля, неодмінно спалахувала також сліпуча іскра надії. Це була мудрість. Мудрість, яку дарувала поразка. Яка вказувала на помилку і вдихала нові сили, щоб ще раз почати все спочатку. Так, по крупинці, збирався безцінний досвід й ідея все вище та вище здійснювалася над небом-краєм. Мов вранішнє сонце. Нарешті, в 97-му, коли на “Камп Ноу” під ногами лежала мегазоряна, двічі поспіль розгромлена “Барселона”, Жар-птиця прилетіла. Увесь фут-

больний світ завмер в очікуванні одкровення. В дзюбі птаха тримала таке жадане, таке вимріяне креслення “формули перемоги”. Йому залишалося ще трішечки напружитися і прочитати. Але не зміг. Чи, може, не відважився. Не здужав прозріти до найважливішого — П'ЯТОГО ЕЛЕМЕНТУ безпрограшності. На відміну від чотирьох уже відкритих і опанованих, він лежав за порогом реальності...

Ніби чогось очікуючи, Жар-птиця якусь мить тихесенько посиділа на його плечі, та, не одержавши знаків уваги, змахнула сліпучими крильми і відлетіла у свій досконалий жарптичий рай.

Більше вони не зустрічалися. Ніколи. Лише в наступній ЛЧ, в тому неймовірному півфіналі з “Баварією”, до ніг згасаючого метра, мов шемний зов втраченого шансу, впадо, невидиме для інших, золоте перо надії.

“Він був впевнений, що “Динамо” взірця весни-99 цілком під силу “зігнути те, що не гнеться”. Буквально за декілька хвилин до виходу своїх підопічних на поле він сказав:

— Виходьте і обігруйте їх. Сьогодні ви набагато сильніші за “Баварію”...”

*(В. Галинський
“Лобановський. Четыре жизни в футболе”)*

Він учергове, і востаннє, чітко виконав усі передумови, щоб саме в тому, заздалегідь визначеному київському півфіналі, спрацювала Безпрограшна система. Але Жар-птиця не повернулася. Фортуна знову виявилася сильнішою. Сильнішою там, де, здавалося б, він їй не залишив жодного шансу. Жодного клаптика на футбольному полі. Зате залишила вона... рубець на серці. Ще один. Можливо смертельний.

“Два матчі у мене були, коли я так і не зрозумів — що ж сталося? Ми повинні були обігравати Бельгію на чемпіонаті світу у вісімдесят шостому, ми зобов'язані були перемагати “Баварію” в дев'яносто дев'ятому! Більше того, у другому випадку ми були дуже близькі до цього, але власні гроби помилки нам завадили...”

*(Із спогадів В. Лобановського,
В. Галинський “Лобановський.
Четыре жизни в футболе”)*

І, здається, саме тоді футбольний зодчий нарешті усвідомив головне. Без чого ніяк не міг збудувати храм своєї мрії, але відвертої зустрічі з чим все життя унікав.

“Потім, після гри, коли чаша “Олімпійського” шелестіла від вітру зім'ятими шматка-

ми газет, Лобановський, що не покидав роздягальні “Динамо” до глибокої ночі, з боєм вимовив:

— Вся справа в психології. Хлопці не повірили, що можуть забити “Баварії” п'ять, шість, сім голів...”

*(В. Галинський
“Лобановський. Четыре жизни в футболе”)*

Кажуть, Лобановський був неабияким психологом. Про це стверджує чимало очевидців, які грали та працювали під його началом. Сперечатися не будемо. Однак, це визначення слід віднести швидше до зрілого віку. В молоді ж роки Васильович у царині психології плавав, м'яко кажучи, мілко. Швидше не психолог, а “конфліктолог” — серйозні сутички з тренерами, коли ще був гравцем; грандіозний конфлікт з командою в ролі тренера.

“Молоді наставники, на мій погляд, виявилися і не надто мудрим педагогами. В сімдесят шостому році з перших же днів роботи команди в горах Болгарії тренери інколи вели себе так, що між ними і окремими гравцями уже намітилися перші тріщини, що перетворилися з часом в глибокі прірви...”

(Д. Аркадьєв “Футбол Лобановского”)

Воно й не дивно. Хаші та лабіринти людської душі ще незбагненніші ніж примхи Фортуни. В усякому разі до метафізики психологія (наука про душу) має не менший стосунок ніж загадкові випадковості. А все, що пов'язане з ірраціональним у Лобановського, як відомо, захоплення не викликало. Якщо не сказати більше. Тому й незрозумілу, ненадійну у логічному використанні психологію він намагався попервах замінити глибокопродуманою, науковообґрунтованою програмою.

“В чому була помилка Лобановського? В тому, що він сліпо вірив голій науковій теорії. Програма — це все! А футболісти повинні бути, як роботи.

Зараз я як педагог розумію, що молоді тренери порушили багато педагогічних принципів. Безпосередньо був відсутній індивідуальний підхід до людини: за голою наукою його взагалі не було видно.”

*(Стефан Решко, гравець ДК Лобановського
першої хвили, “Бульвар” №20, 2001 р.)*

“Лобановський в сімдесят шостому році, бувало, не рахувався навіть з думкою лікаря, і якщо між ними виникала якась суперечка, то зазвичай тривала недовго — і тренер одержував перемогу.

Словом, якщо в 1974 році тренери у своїй роботі враховували стан футболістів і в чомусь могли відступити від своїх вимог, то вже в 1976-у вони строго-настроого притримувалися своєї програми.”

*(О. Блохін, Д. Аркадьєв
“Футбол на всю жизнь”)*

Повернутися лицем до психології Лобановському все ж довелося. Після катастрофи (інакше і не скажеш) 76-го року. Непоступливі київські тренери мусили визнати, що без індивідуального підходу програма не працює. Ставлення до душевних аспектів змінилося. Але рівно настільки, щоб ця проблема не заважала розвиткові ідеї. Надалі процес лише нарощувався. Аж допоки Васильович не став насправді класним психологом.

“Лобановський був блискучим психологом, його поважали гравці і керівництво, з ним в “Динамо” не відбулося жодного скандалу.”

*(Георгій Пеєв, гравець ДК Лобановського
третьої хвили, “Команда” №136, 2008 р.)*

Інакше й бути не могло. Якщо людина талановита, вона талановита в усьому, за що береться. А втім, навіть тоді, коли успіхи метра на ниві психології стали загально визнаними, займався нею не глибоко, постільки, постільки було необхідно для досягнення результату. Так би мовити, лише в горизонтальній площині. Бо ніколи його інтерес до цієї галузі не виходив за рамки командних проблем та тренувальних потреб. Як підтвердження — стосунки із зовнішнім світом. Оскільки ті стосунки ніяк не могли позначитися на результатах роботи, Лобановський до них був байдужий. Тобто, на відміну від внутрішньоконандних взаємин, навіть не намагався щось поліпшити, аж до самої смерті залишаючись назовні людиною конфліктною.

“Так, незлагідний наш герой, не такий комунікабельний, як, скажемо, композитор Родіон Щедрін. Слухав якось теплі, сердечні слова Щедріна про Лобановського, а у видінні настирливо виникали відсторонюючі жести руки тренера, що супроводжували їдкі, просто-таки вбивчі його репліки, і думалося: був би він ось таким же чарівливим, скільки недорозумінь вдалося б уникнути, скільки недоброчливців посоромити, скільки одностумців здобути!”

*(В. Березовський
“Мир футболу” №2, 1991 р.)*

Це наштовхує на думку, що серйозною психологією Лобановський не займався. Психологією, яка розкриває таємниці на межі фізики і метафізики, яка торкається глибин людської душі і, в зв'язку з цим, здатна розрулювати конфлікти значно масштабніші аніж внутрішньоконандні. Отже, у структурі створення Безпрограшної системи, місця для неї не бачив. Він її просто ігнорував. А ігнорував тому, що остерігався. Як остерігався будь-чого не дуже зрозумілого і не дуже матеріального. Ставлення до психології, що не вписувалася у традиційні наукові рамки, у Васильовича було приблизно таке ж, як і до випадковостей. Над усуненням їхнього впливу, як згадувалося, він натхненно працював, по суті для цього і створювалася Безпрограшна система, але безпосередніх контактів з сюрпризами фатуму уникав як міг, ховаючись за купою чудернацьких прикмет та традицій. Подібна ситуація простежувалася і тут. Працюючи над створенням своєї Безпрограшної системи, Лобановський з кожним роком все виразніше відчував, що справа заходить в глухий кут. Що без заглиблення в психологічні аспекти футболу і футболістів до межі надчуттєвого, до порогу, за яким починається світ ірраціонального, обійтися не вдасться. Бо саме там лежали розгадки багатьох таємниць. В тому числі і таємниця безпрограшності. Однак по стати обличчям перед проблемою не вистачало духу. Адже за порогом не було логіки. Єдиної життєвої опори, на яку тільки й міг твердо стати. Зате залізна логіка була в науці обожнюваній Лобановським. Тому загально визнаними науковими методами він і намагався вирішити (не торкаючись їх) пекучі питання нетрадиційної психології. А якщо відвертіше — схватися від цієї незрозумілої, підозрілої психології у милу серцю науку. Так само, як ховався у забобони від руйнівних, алогічних випадковостей.

І тут ми нарешті приходимо до речей загально відомих, яких нікому доводити не треба. Які ніколи не були, і не могли бути таємницею, бо про них Лобановський говорив завжди і всюди. Говорив голосно, вперто. Інколи аж до занудства. На кожній пресконференції і в кожному інтерв'ю. Говорив, здавалося, навіть тоді, коли, мов Будда, не порушно спостерігав за ходом гри.

Футбол і наука — ще одна велика загадка великого майстра. Різниця лише в тому, що про Безпрограшну систему Васильович не зронив жодного слова, принаймні офіційно,

а про науковий футбол — жодного разу не змовчав. Навіть у ситуаціях не надто придатних для розмови довбав цю тему з упертістю дятла, наживаючи собі табуни ворогів та отари скептиків. Ці дві ідеї в житті Лобановського були переплетені намертво. Мов сіамські близнюки. Тому, ведучи скрупульозний пошук загадкових фактів Безпрограшної системи, ми рано чи пізно мусили вийти на слід наукового футболу. І навпаки — щиро і безпристрасно вивчаючи футбол як наукову дисципліну, неодмінно прийдемо до таємниці безпрограшності.

Розділ 9 ДО РОЗГАДКИ ТАЄМНИЦІ

“Він вчений. Він перший поставив процес підготовки футболістів вищої кваліфікації на наукову основу. Вивчення і аналіз функціонального стану кожного футболіста, створення інформаційного банку даних про стан “футбольного господарства” Європи, питань часової і кліматичної адаптації — ось далеко не повний перелік того, в чому він був першовідкривачем. Він не мав наукових ступенів і звань... Модельєр М. Воронін, зараз дуже відомий і шанований кутюр’є, доктор якихось там наук... А Лобановський не доктор, не кандидат — він Академік... Генеральний конструктор вітчизняного футболу. Корольов (Туполєв, Ар. Мікоян, Кошкін, Калашніков, Токарєв) своєї справи. Бо творене ним, було на рівні найдовершеного зразка техніки, бо творене ним створювалося за принципом побудови найскладніших технічних систем, при тому за найпрогресивнішою методою. “Цей кандидат не підходить до нашої моделі гри”... Є деяка конструкція із заданими параметрами, побудована за модульним, найскладнішим, найдосконалішим за надійністю і зручністю в експлуатації, принципом. Підбери модуль з необхідними характеристиками, “приєднай” роз’єм, вмонтуй в установлене місце і система знову працює. Нічого розумнішого людство поки що не придумало. Він перший, а успішно і єдиний, впровадив це в футбол. Є. Ловчев гадував: “Я був єдиний некиянин в складі збірної СРСР Лобановського. Коли мене інструктували перед грою в частині атаквальних дій, я задав питання: “Якщо я піду вперед, хто закриє мій лівий край?”. Відповідь була проста і лаконічна: “Це не твої проблеми!” Я нічого не зрозумів, але після 10 хвилин перебування на полі мені здалося, що я граю в цій команді все життя.”

Він створював методики, він візуально відстежував процес на предмет інтуїтивного визначення функціонального стану “людського матеріалу”, тих модулів, про які йшла мова вище. Він придумав критерій і розробив кількісну оцінку специфічного виду діяльності, яким є футбол, — тактико-технічні дії (ТТД). Критерій, за інших рівних умов, об’єктивний. Так ось, сфера розумової діяльності людини, що має об’єктивні критерії оцінки в кількісних виразах, за великим рахунком, є наукою.

Він зробив те, що протягом понад 30 років не може в подібній ситуації зробити наша доблесна Академія наук. Він зробив футбол наукою.

Бог дав футболу двох королів: одного на полі — Пеле, другого біля крайки поля — Лобановського.”
(Ветеран ВДК,
“Футбол — Online” №20, 2002 р.)

Людей, що про великого тренера і його спадщину мислять подібними категоріями, не густо. Значно більше тих, хто навіть поважаючи Валерія Васильовича як фахівця, ідей його не розуміють. А то й просто не сприймають. Органічно. При самому поєднанні термінів “футбол” і “наука” в їхніх мізках розгортаються маніфестації протесту з мітингами, процесіями, транспарантами. Тому ця тема була вічною, невігійною раною Лобановського. Ще однією заповітною мрією, якій теж не судилося здійснитися. Принаймні офіційного визнання науковий футбол за життя метра не одержав.

“Парадоксально, але саме через свою вдовищність, популярність футбол як наука практично не досліджений.”

(А. Кондратьєв, канд. ф.-м. наук,
із книги А. Зеленцова, В. Лобановського
“Моделювання тренування у футболі”)

Більше того — чим настирливішими були потуги переконати світ у реальності наукового футболу — тим відвертіше світ упирався. Але чому таке стійке несприйняття? Ну, гаразд, одіозні московити. Хай упереджені місцеві фахівці та журналісти, яких теж було доволі. Але до наукового футболу досить стримано ставилися і маститі європейські авторитети, котрих запідозрити у необ’єктивності щодо українського метра важко. Причому, вони досягнення та відкриття Лобановського визнавали і ставилися до них, на відміну від спеців радянських, з належною повагою. Лише називати все те футбольною наукою чомусь не квапилися.

“В Італії перед грою з “Ювентусом” на тренування приїхав Ліппі. Підійшов до нас:

“Пане Лобановський, схилився перед вами. З вашої системи я взяв половину...”
(Й. Сабо “Спорт-Експрес” 16.05.2008 р.)

Разом з тим, на власні вуха довелось чути, як у одній з телепередач присвяченій ЛЧ, саме Ліпші, з погано прихованим сарказмом, висловлював недовіру до наукового футболу Лобановського. Та сумніви породжує навіть не це. Життя переконує, що і ті фахівці (в переважній більшості українські), які на словах визнають відкрити метром футбольну науку, здебільшого далі словесних реверансів просунулися в цій царині не здатні. І кажучи про визнання, насправді мають на увазі не науку, в якій мало що розуміють (якщо взагалі розуміють), а особисто Лобановського. Віддають, таким чином, шану людині, яка обігнала час. До речі, це добре розумів і сам Валерій Васильович.

“...Лобановський і у 80-х був впевнений, що в країні максимум чоловік п'ять розбираються у футболі і розуміють його. З розвалом радянського союзу і здобуттям Україною незалежності це число, мабуть, зменшилося.”

(Д. Харитонов, А. Франков
“Лобановский. Послесловие”)

Але найцікавіше, чому навіть із тих п'ятьох жодному не вдалося довести очевидні переваги футбольної науки на ділі? Чому ніхто, озброївшись передовими знаннями, і приблизно не зміг повторити успіхів видатного киянина? Очевидно тому, що футбол, який Лобановський називав науковим, все ж дуже залежав від індивідуальності тренера. Від його фахових здібностей та вродженого таланту. В такому випадку суть наукового футболу можна виразити закономірністю: чим обдарованіший тренер — тим глибше впроваджує науку в тренувальний процес — тим вагоміший результат команди. Але, даруйте, хіба не за тим самим, лише на третину скороченим принципом, функціонує і традиційний, ненауковий футбол: чим обдарованіший тренер — тим вагоміший результат команди? Тоді навіть всі оті заморочки з наукою?..

Логіка така очевидна, що здається, не залишає місця для аргументованого заперечення. Але подивимося на речі тверезими очима. Невже насправді настільки не правий Лобановський? Хіба наука не увійшла рішуче й безповоротно в душу і плоть сучасного футболу? Хіба хоч одна солідна команда може сьогодні обійтися без програми функціональної підготовки? Чітко спланованих виходів на пік форми? Модельованих тренувань?

“У 1999 році група російських фахівців побувала на тренувальних заняттях “Мілану”, “Ювентуса”, “Парми”, “Атланти”, “Фіорентіни”. Ми майже завжди чули одне і те ж:

— Модельовані тренування — винайдені Лобановським. ”

(В. Галинський
“Лобановский. Четыре жизни в футболе”)

І хіба цю, всіма визнану абетку тотального футболу, можна освоювати іншими методами, окрім наукових? Он до Києва аж з Італії запросили Вінченцо Піколіні — відомого фахівця з фізпідготовки. Це що, такий крутий знахар із ворочком насушених альпійських трав, що може на око визначити кому і скільки кругів довкола стадіону мотати? Чи все ж таки типовий науковець озброєний передовими методиками, технологіями та обладнанням? Сьогодні жоден фаховий тренер не працює без своєї команди. Але якщо все, як і колись, тримається лише на тренерській інтуїції — навіть йому команда? Щоб галюники, мов поштових голубів, над головою шефа ганяли? Чи розтлумачували його віщі сни? Хіба що...

Це група високопрофесійних фахівців, за великим рахунком, наукових співробітників та асистентів, покликаних забезпечувати результат.

То звідки скепсис стосовно футбольної науки? Чому таке стійке несприйняття термінології Лобановського?

Вся справа в самому футболі. Доки ця унікальна гра у свідомості людей буде залишатися лише спортивним змаганням, вона апріорі не може сприйматися як наука. Це речі взаємовиключні: гра на результат — характерна непередбачуваністю, наука — прогнозованою закономірністю. Тож футбол, залишаючись у полоні випадкового результату, в принципі не може стати фундаментальною науковою дисципліною.

Але як тоді бути з фактами? Бо чим, якщо не наукою, займався Лобановський, коли створював все, що він створював? Варто лише погортати його, спільну з кандидатом педагогічних наук Анатолієм Михайловичем Зеленцовим, монографію “Модельовання тренування у футболі”. В царині футболу все, що виходило з-під рук та пера Лобановського, пронизано системним науковим підходом. Все підпорядковане науковим законам та принципам. Таке враження, що Васильович взагалі не приступав до практичної діяльності, поки під ідею не була підведена наукова основа. То як це називати? До якої сфери людської діяльності віднести?..

Принаймні перед самим Лобановським подібні питання не стояли. І в цьому була чи не головна причина його вічного конфлікту зі світом. Сприймаючи футбол як науку, він не лише щиро, без грама позерства вірив в його науковість сам, але й вимагав того ж від інших. Настирливо. Безкомпромісно. Ледь не примусом. Тому будь-яка поверховість в оцінці чи аналізі гри збуджувала в ньому приступи ревності та обурення. Легковажне висловлювання про футбол — сприймалося як власна образа. Звідси постійні сутички зі ЗМІ. Пересмикування журналістів. Прагнення повчити їх правилам хорошого тону та правильному висвітленню ігрових подій. Звідси і погано приховане нехтування думками тренерів традиційного, ненаукового напрямку. А оскільки такими, за незначним винятком, були всі — звідси ж і стійке переконання футбольного люду у зверхності Лобановського. Байки про його співаний-переспіваний снобізм.

Цей ярлик, треба сказати, був навішаний на ВВЛ добротню. Не відірвеш. Як гудзики до бракованого костюму райкінського героя. Він супроводжував метра все життя і, якщо щиро, визнавався знехотя навіть заповзятими симпатиками. Це ще раз переконує, наскільки однобоким може бути людський погляд, що ґрунтується лише на візуальній оцінці. Адже здебільшого снобізм Лобановському просто приписували. І за цим всякий раз проглядалися роздуті щоки чийогось ужаленого самолюбства. Причина — знову ж таки футбол. Ця масова, проста у своїй суті гра створює ілюзію цілковитої компетентності. Не дивно, що всі, від домогосподарок та петеушників до академіків та президентів, вважають себе доками. І чим солідніша посада — тим вища самооцінка. Мовляв, якщо я даю собі раду із тим “дурдомом”, що очолюю, то невже потрафлю не розумітися в якійсь примітивній забаві? Звідси вердикт: хай Лобановський не ліпить коралі з козячих бобликів, бо ми теж у попа обідали та струцлі з маком їли.

Що вже казати про журналістів, тренерів, функціонерів та інших людей безпосередньо причетних до футболу?

“...впевнений, що футбольне життя — просто життя, і немає чого виставляти його незбагненим, все в ньому перевіряється моральністю, поняттям про погану і добру роботу, про чесність і відповідальність, і тому все, що відбувається витлумачується не “від ноги”, а з людної трибуни, з телевізійного застілля, не боячись докорів у технічному дилетанстві.”

(Л. Філатов “Лобановский. За и против”)

Але ж Лобановський все сприймав інакше. Насправді, без лукавства інакше. Сам щиро вірив у те, що проповідував і відповідно поводився. Де ж тут фальш? Нікому ж не прийде в голову звинувачувати у снобізмі, наприклад, вченого ядерної фізики, що у своїх дослідах ігнорує думками колег-фізиків, вчителів середньої школи. Або приписувати йому зверхність, бо не хоче вести серйозну розмову (про ядерну фізику) з людьми, які нібельмеса в тому не тямлять. Нехай навіть йдеться про маститого журналіста чи впливового урядовця. Та й, зрештою, якщо людина насправді прагне щось дізнатися, то, мабуть, до фахівця звертатиметься із щирою повагою та зацікавленістю, а не на кшталт: “Доведи, що твоя наука не дірка від бублика”. А саме це часто-густо мало місце у ставленні до метра. Що ж тоді ображатися на реакцію у відповідь? Як мовиться: “яка шана — така й дяка.”

Та нікуди дітися і від іншої правди. Цілком очевидно, що опоненти Лобановського теж не лукавили. Можливо, за винятком тих, хто мав особисту неприязнь. Вони не лише були твердо переконані, що наука для футболу, то зайвий клопіт, але й доводили це на фактах.

“А що, як мають рацію Маслов і Бєсков, Сантана і Круйф, які вченість зневажали, довіряючи інтуїції, що дозволяло їм створювати команди мало того що сильні і злагожені, так ще й такі, що користувалися успіхом і у публіки, і у пресі?”

(Л. Філатов “Лобановский. За и против”)

Але яким чином склалася така парадоксальна ситуація? На основі чого міг виникнути логічний колапс, коли одночасно стверджується і заперечується існування наукового футболу? Як взагалі могло статися, що на одне і те ж явище існують взаємовиключні докази? Уявляєте, на ваших очах машина одночасно і стоїть, і їде. Або, занурюєте руки у відро з водою, і одну обпікаєте, а іншу обморожуєте...

Це переконує, що корінь проблеми глибше. Принаймні тієї площини, в якій ведуться дискусії. Тому її (проблему) не розв'язати банальною перемогою в суперечці. Визнанням чієїсь однобокої правди. Мусить бути ще щось. Прихована, залишена поза увагою істина, яка б примирила опонентів. Розкрила кожному здорові моменти в позиції супротивника та помилки у власній. І така істина є. Назва їй — футбольна наука. Лише не та, якою займався Лобановський. Хоч, немає сумніву, творене ним теж наука. І дуже сер-

йозна. Однак, до футболу має відношення доволі опосередковане. Бо мізкуючи над розкриттям таємниць функціональних можливостей футболістів, особливостями виведення команди на пік форми чи питаннями колективного мислення на полі, Васильович все ж таки не працював безпосередньо над суттю футболу. Над його загадковими внутрішніми закономірностями.

ВИВЧАВ НЕ ФУТБОЛ, А ЛЮДИНУ У ФУТБОЛІ.

А подібним чином зрозуміти сутнісні закони гри мільйонів неможливо в принципі. Це теж саме, що задатися ціллю зрозуміти закони аеродинаміки на основі дослідження гулі, яка виросла на лобі в результаті вільного падіння п'яного тіла з балкону.

Вгадую заперечення. Мовляв, подібні речі несумісні. Аеродинаміка — явище природне, і на неї, цілком логічно, поширюються природні закони. Футбол — соціальне, отже він мав би вивчатися через усвідомлення індивідуальних та соціальних можливостей людини. Чим, власне, і займався Лобановський.

Так-то воно так, але є суттєве доповнення, яке докорінно міняє загальноприйнятну думку. Виявляється (і це буде розкрито в наступних частинах дослідження), будь-яке соціальне явище в той же час є і явищем природним. Ще точніше — космічним. Скажу більше, всяка соціальна діяльність (і футбольна теж) не може розвиватися абияк. Сама по собі. Лише винятково під дією природних, чи то пак, космічних сил. Вони над процесом. І ці, так би мовити надсоціальні сили, що проявляються як закони, діють на соціальні процеси формотворче. Як курка на яйце. Тож і будь-які намагання зрозуміти суть соціального явища, тим паче, вплинути на нього, без розуміння дії цих законів — приречені. Отже, і всі потуги розкрити таємниці футболу традиційним, нехай навіть і науковим підходом, безперспективні в самому зародку.

Ця істина виступає, як вирішальна зв'язуюча ланка всього дослідження. Ланка, якої весь час бракувало нам в послідовному ланцюгу подій та фактів. Вона розставляє все на свої місця і багато що пояснює. Ураз стає зрозуміло, чому Лобановський, впритул наблизившись до таємниці безпрограшності, так і не зміг її розгадати. Чому поклавши стільки титанічних зусиль на вівтар науки, не зміг зробити футбол наукою. Як, до речі, стає зрозумілим й інше. Чому опоненти, не заперечуючи

очевидної науковості в діяльності великого тренера, так і не сприйняли його терміну “науковий футбол”. А, головне, чому не змогли пояснити словами те, що відчували душею.

Проте, ця ж істина наштовхує і на думки іншого штибу. А чи можливе взагалі здійснення ідей Лобановського? Чи реально, щоб футбол став наукою і ця наука відкрила світові математично обгрунтовану “формулу перемоги”?

У деякій мірі вже саме написання цієї праці мало б породжувати в душі читача певні сподівання. Очевидно автор має якусь відповідь, якщо наважився підняти таку несподівану, навіть, можна сказати, сумнівну тему. Однак, щось стверджувати зараз, на даному етапі дослідження, було б вкрай некоректно. Найкраще, мабуть, залишити читача наодинці з фактами, які будуть викладені в наступних частинах. Дати можливість кожному самотужки зробити висновки. Звісно, власне дослідження з коментарями та логічними роздумами автор буде провадити й надалі. Інакше наукова праця перетвориться на сухий статистичний довідник. Проте матеріали, що будуть викладені, а головне, оприлюднення системи роботи з ними, відкриє можливість зацікавленим проводити аналіз такого характеру особисто. І не лише з командами та турнірами згаданими тут.

Ну й, нарешті, останнє, найпрагматичніше, а тому і найсуттєвіше запитання, котре ще належить поставити в цьому розділі та загалом першій частині. Запитання, що в пошуках розгадки таємниці Лобановського мало б вивести нас на цілком інший рівень дослідження.

Завдяки чому найпопулярніша гра людства може розкрити схрони своєї потаємної мудрості? Що конкретно має стати отим золотим ключиком, який прочинить сакральні двері до пізнання справжньої суті футболу?

Результат. Ось, де розгадка. Ось, що не пускає душу в рай. Не дає стати футболу наукою. Адже, як було зазначено вище: гра на результат — непередбачувана, наука — закономірна і прогнозована. І ці два полярні, антагоністичні чинники сталевими лецатами тримають футбол у владі дрімучого невігласства. Войовничої, зарозумілої профанації, з якою все життя безпощадно боровся Лобановський. Тому, щоб вести мову про науковий футбол, треба або відмовитися від результату — але тоді гра, як наймасовіше соціальне явище сучасності, помре, — або розкрити його таємницю.